

GÖCZE REZSŐ:

Szombathely francia megszállása 1809-ben.

H.é.n.

Diss. B 174

BA 1809-BEN

Gőcze Rezső.

Diss. B 174

A két császár és Magyarország.

A XIX. század első évtizedében lefolyt háborúk Napoleont a hadvezéri dicsőség és a politikai hatalom zenitjére emelték. Az 1809-es év eseményeivel kezd elhalványulni a reménye annak, hogy a császár elveit végső diadalra juttathatja. A béketárgyalásnál a gyengeség első jeleit mutatja s a harc megindulása előtt kitűzött feladat hiánytalan megoldása helyett először hajlik compromissumra. Bár a hadrakelt sereg most áll a legmélyebben ellenségei földjén, a siker csak látszólagos, mert a jelentkező nehézségek mindinkább veszélyeztetik a kiméletlenül előzetőrő hadvezért, tervei keresztülvitelében. A hadműveletek gyors befejezése nemcsak hadászati, hanem politikai érdeké is válik.

Európa fejedelmei hamarosan felismerték azt a nagy veszélyt, amit egy győzelmesen befejezett francia háboru jelentett volna számukra. Napoleon hadat üzenve a régi rendi világnak a királyságok megszüntetésére törekedett s ebbeli szándékától az a körülmény sem riasztotta vissza, hogy az egész Európa ellene fegyverkezett. Olaszországot és Poroszországot győzelmeivel hamarosan semlegesítette, Ausztria császára ellenben az uralma alatt álló területek egyrészének átengedésével megmenekült ideig-óráig a teljes leigázás súlyos következményeitől. Az a gyűlölet azonban, melyet Ferenc császár táplált a világhódító francia császár ellen, egy percre sem engedte pihenni a fegyverkezés lázas munkáját s politikai tervei állandóan egy esetleges francia-ellenes háboru megszervezésére irányultak, bár 1807 után ennek lehetősége minimumra szálott alá Napoleonnak Európában elért hatalmi állása következtében, ami az 1807 július 7-i tilsiti békeszerződéssel érte el legmagasabb fokát. Ausztria politikai köreiből a béke Moszkva és Páris között nagy megdöbbenést okozott, anélkül azonban, hogy tervük végrehajtásáról véglegesen lemondtak volna. Közvetlen kihatása az osztrák külpolitika irányvonalára a franciákhoz való közeledésben nyilvánult meg. Ezt az ideiglenes külpolitikai helyzetet azonban lényegesen megváltoztatták a spa-

nyolcarszági események, hol a nemzeti eszme ereje ellenállásra bírta a francia befolyás alatt álló spanyolokat. A nemzet rövid idő alatt egyöntetűen foglalt állást a francia császárral szemben s a szerzetesek által vezetett néppel válllvetve harcolt a vidéki nemes és a városi polgár egyaránt a szent cél, a nemzet önállóságának visszaszerzése érdekében. A spanyol felkelés megmutatta az utat és a lehetőséget a népek erejének Napoleon ellen való fordítására. Hatalmas arányu propaganda indul meg Ausztriából, hogy a birodalom népeiben érdeklődést, lelkesedést és áldozatkészséget ébresszen egy francia-ellenes háborúra. Az ebben a korban oly sokat hangoztatott és számtalanszor megtépázott nemzeti eszme, nemzeti önérzet, nép jog hangoztatásával gyűjtötte Stadion külügyminiszter maga köré Európa népeit. Ausztria úgy viselkedett a francia háborúk jelenlegi szakaszában, mint a nemzetek függetlenségének védelmezője. A történelem iróniája, hogy ugyanezen eszmék hangoztatásával gyűltek a népek a Napoleon-ellenes liga zászlai alá, melyek érdekében Napoleon hadait megindította. Míg 1797-ben félnek, hogy "minden körülmény a francia köztársaság javára és erre dolgozik, hogy Európa-szerte elplántáltassék, a szabadság fája," most ők igyekeznek a népeket, szabadságuk visszaadását kilátásba helyezve, céljaiknak megnyerni.

Hazánk megatartása fontos volt mindkét fél számára, ezért igyekeztek céljaik érdekében megnyerni. Napoleon egy percre sem feledte az országnak, egy esetleges francia háboru idején való jelentős szerepét. Szem előtt tartotta annak lehetőségét, hogy Magyarországot, egy kitörő konfliktus esetén, hatalmas fegyverül használja fel. 1./ Nagy jelentőséggel bírt ezért tervei szempontjából, hogy a magyarok megatartásáról és szándékai felől tiszte képet nyerjen, emiről a francia diplomaták császáruket részletesen tájékoztatják is. Ezek a jelentések feltárják Magyarország helyzetét, mely a continentális vetékedés előterébe kerül, s geográfiai helyzete következtében fölötté kritikus hónapok elé néz.

1./ Természetesen a francia háboruk kezdete óta állandók voltak ezek az anyagi áldozatok, de mi csak az 1808 óta viselt terheket vizsgáljuk, mint-hogy ezek közvetlen kihatásával lehet számolni.

A francia diplomácia azonban nem ismerte népünk józanságát s túlértékeltek az elégedetlenkedést. Nem mintha az ország akkori gazdasági állapota a császár ígéreteinek és a nemzet kívánalmainak megfelelő lett volna, de a követek úgy állították be a magyarországi viszonyokat Napoleon előtt, hogy elég lesz a magyarságnak egy függetlenség-és szabadság-jelszavakkal megtűzdelt ígéret, s a nemzet a francia császár ölébe hull. Nem számoltak azonban népünk széles politikai látókörével, mely az ekkori politikai viszonyák ismeretével bölösen látta, hogy csak eszköz lenne a császár kezében politikai terveinek végrehajtásában. Élt bennük annyira az önállóság tudata, és megvolt a rátermettség is sorsuk irányításához. Híába volt Napoleonnak a felhívása 2./ Schönbrunnból a magyar nemességhez 1809. május 15-én. "Az Isten, ki a győzelmet adja és a háládatlanságot megbünteti, szerencsésekké tette fegyvereimet; elfoglaltam Ausztria fővárosát és már a tő határaitokon állok diadalmas seregeimmel." 3./ A nemesség erre felkelésével válaszolt, jóllehet a bonyolult hadi-diplomáciai helyzet teljes sullyal nehezedik rá. Napoleon² felhívást ad nobilis magyaros intézte, hogy az insurgensek soraikat megbontsa, noha az elégedetlenkedők a nép soraiban számosebbak, s egy ezekhez intézett felhívás kétségtelenül nagyobb sikerrel járt volna.

Osztrák részről is igyekeztek természetesen a magyarságot céljaiknak megnyerni. Különösen szükség volt erre most 1807 után, mikor az országgyűlés a kölcsönös meg nem értés miatt feloszlott, illetve már megindult a készülődés egy újabb országgyűlés összehívására. Nagy szerencséje a birodalomnak s a nemzetnek egyaránt, hogy olyan férfiú volt a közvetítő a nemzet és a király között, mint József nádor, ki elsőnek hangoztatja Magyarország fontosságát a birodalomban. "Az 1805-től 1809-ig terjedő évek szerencsétlenségei között volt egy magas állású, nagy tehetségű ember, aki bízott a jövőben, megalkotásában tevékeny optimizmussal

2./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 50.

3./ Schlaffkrajzárok pl. 3296 napra csak 54 forint 56 x tettek ki.

fáradozott a vallotta, hogy nem a magát tépő pesszimizmus, hanem a jövőbe vetett szőlárd hit biztosítja az emberiség haladását. 4./ Ismerte annyira népünket, hogy az ő szemében egy percre sem halványodott el a birodalom mellett való bátor kiállásunknak reménye. Az 1808-ik országgyűlés a kölcsönös megértés szellemében folyt le. A nemzet jónéven vette szerepe fontosságának hangoztatását, s nem utasította vissza a király kérelmét; elhatározzák a magyar nemesi felkelés megszervezését, s a nemzet vállalja a háború költségeit. Harcbaszáll a nemesi felkelés, melynek ez volt az utolsó megnyilvánulása, egyben első tényleges harbaküldése a francis háborúk során. A király 1809. április 10-én hirdeti ki a felkelést: "Magyrok! kik hazátok függetlenségéről, melyet most veszedelem fenyeget még a csendes országlás alatt is különös királyi kötelező törvény által gondoskodtatok, az 1808-diki második törvény tizikkely értelmében, királytoknak, hazátoknak s ősi törvényes alkotmánytoknak védelmezése végett a fegyverfogásra serkentünk és a nemesi felkelést a most említett törvény következtében kihirdetjük." 5./ Már az 1808-i trónbeszédében a következőképen buzdítja a rendeket: " Minden népek, egész Európa szemel reátok, magyarokra van függesztve. Ti alkotmányotokba helyezitek dicsőségeket s boldogságtokat, én nem kevésbé büszke vagyok arra, hogy magamat királytoknak nevezhetem. Azon legyetek, hogy továbbra is magyarok maradhassatok, s a dicső névvel mennél tovább élhessetek és megtarthassátok nemzeti jeles sajátságaitokat. Minden gondjaitokat oda fordítsátok, hogy a haza örök időkre boldogul fenn maradjon." 6./

Mig Ferenc császár a magyarok megnyerésén fáradozott, időközben a külpolitikai helyzet annyira megváltozott, hogy nyilvánvalóvá vált Napoleon célja ezzel az Ausztriával szemben, mellyel mindeddig barátságos megtartást tanácsított. Erfurtben Napoleonnak sikerült a Törökországra nagy igényeket támasztó Sándor orosz cárral megegyezni, ki a francis császárt egy esetleges francis-osztrák háború esetén 150.000 emberrel segíti. Fe-

4./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 23.

5./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 151.

6./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 151.

renc császár kimeredt az erfurthi megbeszélésből, ami Bécsben az eddig is ébrentartott háborús hangulatot és készülődést még inkább fokozta. Az "erfurthi-parola" lehetővé tette Napoleon számára, hogy az orosz szövetséggel a hátában, katonailag és diplomáciailag teljesen biztosítva, hatalmas sereggel induljon a spanyol kérdés felszámolására. A francia hadak több esetben megverték a spanyolokat, de le nem győzték, mert a nép kitartása és szabadság-szeretete állandó ellenállásra készítette őket, így az elhúzódó hadműveletek tekintélyes francia haderőt tartottak lekötve nyugaton. Francia részről egyenlőre kerülni akarták a nyílt szakítást Ausztriával, melynek semlegességét a spanyol kérdés liquidálásáig feltétlenül fenn kellett tartani. Champagny francia külügyminiszter 1809. április 15-én a következőképpen vázolja a francia tervet: "Az orosz külügyminiszter a császár kívánságából látogatásra ment az Ausztriai Követnek, eleiben terjesztette azon szövetségnek projektját, mely által mint egy meg egyesítettnek és a mely Ausztriának bátorságát mostani birodalmainak egész épségét, orosz császár által a Frantzia kormányzó székek ellenséges lépései ellen, úgy ismit az Frantzia országló szék magára vállalja Ausztriának védelmét az oroszok ellen, szinte úgy Ausztriának garantziája, vagyis oltalma ez máskép szövetséges hatalomhoz megesmértett." 7./ Bécsben azonban mostmár minden külpolitikai tevékenység egy Franciaország elleni háború esetén leendő szövetségesek kérésére irányult. Angliában szívesen támogatták az új háború tervét: a szárazföldi zárlat bénítólag hatott, és akadályozta kereskedelmüket. Pénzbeli segítséget ígértek, s kilátásba helyezték egy nagyobb haderő /40.000 fő/ pertreszállítását Hannoverben. Sokkal fontosabb volt azonban az európai fejedelmeket megnyerni az új tervnek.

7./ Közöséges akarattal elvégeztetett, hogy a város részéről 4 vagy 5

Regruták verbuváltatnak oly formán mindazonáltal, hogy minden jó móddal verbuváltassanak s azzal is bizonyossá tétetik, hogy ezen szolgálattok csak ezen háborúnak végéig fog tartani. Handgeldet pedig minden egynek aki bé fog vetetni a város 20 forintot fog fizetni, hog, pedig annál jobb folyamattya lehessen muzsikuskokat fogadjanak avval a városba járván ug verbuvállyenek". Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1793-95. 1794. május 3. gyűlés.

Nyílt szövetségesük nem volt ugyan, de számítottak a francia befolyás elatt álló országok esztlekozására, minthogy az új háború célja a népek felszabeditása az idegen befolyás elől: így számítottak Poroszország segítségére és természetesen jónéven vették Sándor cár ígérletét is. Győzelmi reményeiket azonban elsősorban a hadseregre alapították, melynek megszervezése és kiképzése nagy arányokban folyt, s hátuk mögött érezték a magyar nemesi felkelő sereg erejét is. A vármegyék már februárban tárgyalják a felkelő sereg ügyét, s megtörténnek az összeírások. József nádor bejárja az országot, 8./ felhívja a nemzet figyelmét az új háború jelentőségére. Nagy segítsége ebben a munkában Károly Ambrus főherceg, esztergomi érsek. "En részemről szerencsésnek tartom magamat, hogy ezen nehéz szempillantásban illy nagylelkű s Vitéz Nemzetnek Vezére lehetek, melly erántam való szeretetének és bizodalmanak már több felejtethetlen jeleit adta s mellynek egyrésze most is vezérségem alatt a Haza dicsőségére fegyverben állván, engedelmességével és rendelésének szerény végrehajtásával engemet újabb háladatosagra kötelez. " 9./ Az egész nemzet szeretete övezte a főherceg nádor egyéniségét, s mindenki meg volt győződve, hogy legfőbb törekvése az ígértek valóraváltása és a reformok keresztülvitele. A lázas munkának meg is lett az eredménye: a magyar nemesség nagy lelkesedéssel gyűlik a zászlók alá. Károly főherceg hadvezéri tehetsége olyan csapatokat állított sorba, melyek a legjobban kiképzettek és legnagyobb számúak voltak a francia háborúk idején az eddig hadbeszállt osztrák seregek között. Bár hadviselésre jobban felkészültek, mint az előző évek során, a várható nagy csaták és ütközetek győzelmes megvívása azonban nagyobb márvú felkészülést tett volna szükségessé. A főherceg újjászervezési munkálata még nem fejeződik be, s ezért a seregek harbaküldését korszainak mondotta. 1909 tavaszán indulnak meg a harcos osztrák seregek. 8./ A nemesi felkeléssel részletesen foglalkozik R.Kiss István I.M. 9./ Az eredeti részletes kimutatás közölve a függelékben. 15 sz.

gek, Galiciában, Dalmáciában, Tirolban, Olaszországban és a Duna völgyén egyszerre támadnak a birodalmi csapatok. Az olaszországi seregeket János főherceg, a fősereget, a Duna mellett, pedig Károly főherceg vezette. A hadászati helyzet mindjárt a háború megkezdésekor kedvezőtlenül alakult: Károly főhercegnek nem sikerült tervét befejezéshez jutatni, nem tud a Landhutnál április 19-én megvert Hiller csapataival egyesülni, így magára maradva vereséget szenved Regensburgnál. Csapatait ennek következtében igyekezett Bécs védelmére visszavonni, miután végre sikerült az egyesülés Hiller csapattestével. A francia seregek azonban megelőzték, s május 13-án Bécs kénytelen beengedni a francia császár katonáit. Károly főherceg a Duna bal partján ütött táborni. Megnövelve csapatainak számát Hiller és a Bécsből kiűzött Miksa seregeivel s a felkelt magyar nemesség két ezredével. Napoleon átkelése a Dunán már nem sikerült, s a főherceg két napos gyilkoserejű csapataiban Aspernnél megverte a győzhetetlennek hitt császár csekélyebb számú seregét. Napoleon felett aratott első győzelem hatására Anglia is partra tette Németországban seregeit, Poroszország is megmozdult. A győzelem fokozta az osztrák haderejét, Napoleon ellenben mindent elkövetett, hogy a csorbát kikészítse.

A későbbi magyarországi eseményekkel szoros összefüggésben van az olaszországi had sorsa. Felső-Olaszországban János főherceg Jenő alkirálylyal szemben igyekezett a döntést kicsikarni. Károly főherceg veresége után seregeivel János fmg. is Bécs védelmére sietett, azonban időközben csatát veszít, aminek következtében Jenő alkirálynak sikerül egyesülnie Napoleon seregeivel, hogy Magyarország ellen vonuljanak, hova János főherceg a visszavonulását tervezte.

1. "Ez a politika különben sem új nyomokon halad, s csak folytatása az a régi versaillesi politikának, midőn már XIV. Lajos és Richelieu sikeresen használták fel eszközül Magyarországot Ausztria gyengítésére." Horánszky L.i. m. 1760.
2. A franciák 1805-ben is intéztek egy felhívást a "Magyrokhoz", amelynek szövegét Horánszky L.i. m. 180 oldalán közli.
3. R. Kiss I.i. m. 86. o.
4. Wertheimer Ede: József Nádor eszméi Magyarország és Ausztria regenerálásáról 1810-ben. Bud. Szemle 26. kötet. 102 o.
5. R. Kiss I. i. m. 61 o.
6. Horváth M.i. m. 368 o.
7. A francia külügyminiszter i. jelentése. 3 o.
8. Utja alkalmával Szombathelyre is ellátogat s erről a közgyűlési jegyzőkönyv a következőképen számol be: " Főlséges Császári Királyi Magyar és Cseh Országi Örökös, Ausztria Feő Herczeg Jóseff Nádor Ispány Urnak a folyó Holnapnak 8-ik napján délután főlséges Kegyes Királyunktól reá bízott dolgoknak tellyesítése viggett Városunkban fog érkezni ahoz képest Nagy Méltósághó Gróff Széchenyi Ferencz ezen TN Vess Kormányzó Ur Eő Exellentiaájának kegyes rendelkezéséhez képest a városi Burgerság és ezen főlséges Vendégnek kitelhető illendő ellfogadására megkívántatván ell rendeltetett, hogy a városi Tanácson kívül levasokból álló 50 magyar gyalogság karddal 90 és a Nimeth gyalogság uniformisban 75 személyek, puskákkal diszessen ünneplő ruhájukban a város előtt bejövetele alkalmatosságával parádében állani illő tiszteletet tenni elne mulasszák: minthogy pedig a Lovakat előre szénával és zebbel provideálni kellen erre való nézve a városi Magasinumekból ingyen öszvessiggel 150 portio széne és ugyanyi zab reselváltatott. A befogadás pompájának rendje következőképen határozottatott meg, tudniillik A Polgár Magyar Lovasság fog egész a Határ végéig ki lovagolni és Eő Királyi Feő Hercegségét ell fogadni, a Németh Polgár Puskások fognek állani a második Hídon tul Lesvár

felé. Fől utza végétől pedig egész Kám utza végéig a Magyar gyalog
polgárok kardal a Magistratussal együtt ezekután a Deákság fog ál-
lani két rendben a Kám utza végétől fogva egész a Semináriumig."

Prot. Priv. Seb. 1808-10. 1809. március 1. gyűlés.

9. József főherceg nádor fegyverbeszólítja a magyar nemesi fölkelést
1809. április 27-én. Hadtört. Közl. 1894. VII. évf. 120. lap.

A város katonai megszállása.

Bécs elfoglalása után a francia hadmozdulatok erre irányultak, hogy a győzelmesen előrenyomuló csapatok a természeti javakban bővelkedő Dunántul birtokosai lehessenek. Az ellenséges hadak Sopronig nyomulnak előre, hogy ott két szárnyra szakadva folytathassák útjukat a nemesi és császári seregek táborá, Győr felé. A főhaderő, mely Sárvárnál Macdonald seregével növekedik, Sopron-Kőszeg-Szombathely-Sárvár-Cellődmőlk-Pápa irányában haladt. Ennek a haderőnek volt az a feladata, hogy a Felső-Olaszországból kivonuló János Főherceg csapatainak vissza: illetve fölvonulását megakadályozza. Mielőtt azonban a hadrakelt és Beauharnais Jenő olasz alkirály irányítása alatt álló francia hadsereget előrenyomulásában követnénk, vizsgáljuk meg milyen lehetőségeik voltak az előrenyomuláshoz, illetve milyen erőt kellett ennek kelesztülviteléhez kifejteniük.

Bármennyire is fontos lett volna a nyugati határ védeése, ez az akkori körülmények között szinte lehetetlennek látszott. A seregek összpontosítását az ország belsejébe tervezték a védekezés tekintetében csak annyi történt, hogy a francia császár hadait feltartóztathassák. Már a franciáknak Ausztriába való benyomulása után intézkedések történtek Magyarország nyugati határának biztosítására. Ezek a rendelkezések elsősorban a Rába folyó vonalának megvédését célozták, de hamarosan kitűnt, hogy komolyabb védelmi vonal kiépítése a rendelkezésre álló katonai erők mellett nem lehetséges. A védelmi intézkedésekből látjuk, hogy a francia had feltartóztatására, illetve előrenyomulásának megakadályozására a Rába folyót, mint természetes védelmi vonalat kívánták a hadászati tervbe beleilleszteni, amit a hidak lerombolásával, a szállító eszközök elszállításával igyekeztek megvalósítani. Ezeknek az intézkedéseknek sikeres végrehajtása sem menthette volna meg Szombathelyt a franciák előnyomulásának következményeitől, mert az országos érdekek szemelött tartásával, mint látjuk, a vármegye nyugati része védelem nélkül maradt, s ezt a részt így feláldozták a távolabbi városok megvédése, illetve a csapatoknak Győrnél való összpontosítása érdekében. A védelmi-intézkedések végrehajtását a felkelő seregekre bízták.

1. Gömör Gyusztáv: Az 1809-évi magyar nemesi felkelés. Hadtört. Közl. II. évf. 80. oldal. Ami már magában hordta a pontos kivitel valószínűségét. 2./ Felszerelésük s a királynak erre vonatkozóan tett ígéreteinek valóra váltása nagyon lassan haladt a megvalósulás felé. Azoknak a nemeseknek ugyanis, kiknek évi jövedelme 500 forinton alul maradt, nem kellett saját vagyonukból felszerelésük költségeit viselni, számukra pénzbeli segélynyújtást ígértek. 3./ A király, hogy a magyar országgyűlést a kiadások egyrészétől mentesítse osztrák fegyvergyáraiból megígérte a fegyverek kikülszönzését is. Mindezek teljesítésé^{re} azonban nem került sor, ami a felkelők között elégedetlenséget okozott s mindjárt a szervezésnél valószínűtlenné tette, hogy nemeseink sikerrel vívhatják meg az elkövetkezendő nagy harcot. A gyalogság és lovasság régi fegyverekkel való felszerelése, a legénység kiképzetlensége s kezdeti felbuzdulás keltette lelkesedést is hamarosan lelőhasztotta, sőt ezt sok helyen az elégedetlenség hangja váltotta fel, amit csak a fenyegető veszély közelsége oszlatozott el és szüntetett meg rövid időre, minthogy ez a győri csata után ismét megnyilatkozik. Ily körülmények között az eredeti haditerv végrehajtása helyett a csapatok tevékenysége csak a Rába folyó vonalának megfigyelésére korlátozódott s a nyugati rész komoly védelme s az ellenség feltartóztatása nem jöhetett számításba. A csapatok kihelyezése sem a komoly ellenállás megszervezésére, hanem a visszavonulás zavartalanágának biztosítására és a győri sánc építéséhez való időnyerés érdekében történt.

A nemesi had egyrésze már május 11-én Szombathelyen gyülekezik, s miközben a vármegyék vezetői a dolmányok színe miatt vitatkoznak, s még a felszerelés kérdéseivel vannak elfoglalva, ekközben az események folyása kétségtelenné teszik a fegyveres szembeszállást. Napoleon serege ugyanis feltartóztatatlanul közeledett az ország határai felé.

2./ Napoleon is ismerte a nemesi had hiányos felszerelését s sokszor nem a legelismertebb formában nyilatkozott róluk: " Ha ez a 24. század, melyeket a balparton észrevettek, a magyar felkelőkhez tartozik, akkor az nem baj, de ha rendes katonák, akkor egész másképp áll a dolog." Sasvári Á. i. m. 20 old.

3./ R. Kiss István i. m. 37 lap.

A Szombathelyen gyülekező insurgensek is elindultak, hogy a nemesi had-
dal Győrnél egyesülhessenek. Május közepén indul el a gyalogság és a lo-
vesség, 4./ s csak kevés számú sereg marad az egyre közeledő franciák
feltartóztatására. Az asperni győzelem sem tudta megakadályozni az ellen-
séges hadak előnyomulását s a revanche vágyától égő Napoleon hadai s már
említett okból és utvonalon behatoltak az ország területére. A nyugati
határon elhelyezett csapatok Macséry altábornagy parancsnoksága alatt ál-
lottak, ki ismételten utasítást kapott, hogy az összeütközést az ellen-
séges sereggel kerülje és seregeit táborokba vonja össze. 5./ Az itt ál-
lomásozó nemesi seregek erejét gyöngítette élelmezésük hiányossága, amin
nem is csodálkozhatunk, hisz a vidék valóságos éléskamrája volt a császá-
ri seregeknek. A francia előőrsők már június hónap végén megjelennek, de
kiborló csapataik Kőszegre és Szombathelyre is elkelandoznak. A védelem
súlypontja most a Marczal folyó vonalának védésére helyeződött. Kőszegen
megalakítják a Permanens Deputatiót s érintkezésbe lépnek a vármegye elis-
pánjával, minthogy József nádor titkos intézkedéseit a francia hadakkal
szemben tanúsítandó magatartásáról nem ismerték. 6./ Május végén Sopron
és Vas vármegye is az események színterévé válik. Kezdetüket veszik
a francia átvonulások, amelyekkel megkezdődik a lakosság és a városok ki-
zsákmányolása. Az egyes helységek élelmiszerkészleteit hamarosan kimerí-
tették hiszen az átvonulók csak ennek kiszolgáltatása után vonultak to-
vább, hogy utat engedjenek újabb követelést támasztó seregeknek. Május
végén a francia hadak megjelentek Sopronban: 29-én 600 lovas és ugyaneny-
nyi gyalogos vonul be a városba. A következő napon még nagyobb egységek
érkeznek s ezekből 3000 gyalogos és ezer lovas magában a városban szállt
meg. 7./ A megszállt csapatok előőrsőket küldtek Kőszegre és Szombathely-
re.

4./ Dr. Gréfin Gyula i.m. 267 oldal.

5./ Hadtörténeti Közl. II. évf. 87. oldal.

6./ Chernel Kálmán i.m. 249 oldal.

7./ Hazai és külföldi tudósítások 1809. II. kötet 355. oldal.

Május 30-án délelőtt 10 órakor Kőszegre érkeznek s a követelt élelmiszert megkapván a pusztítástól a várost megkímélték. Ellenszolgáltatásul még a proklamáció kifüggesztését kívánták, amit csak különböző fenyegetésekkel tudtak keresztülvinni. 8./ Junius elkezdte megismétlődnek a franciák átvonulása s csapataikkal lassanként az egész nyugati részt bekelandozzák. Szombathelynek a francia haderő által való megszállásában a város földrajzi helyzete és az a körülmény, hogy itt vezetett a visszavonuló főherceg csapatainak utvonala, szerepel elsőrangú tényezőként. A város az Alpok hegyvonulata és a Rába folyó között elterülő platonnak a Gyöngyös és Perint folyók közti részén keletkezett s ahogy ez a kedvező földrajzi adottság letelepedésre bírta a koborló embert, épp úgy szüksége volt az ellenséges csapatoknak Szombathely birtoklására, egyrészt hadművelési és talán ugyanilyen mértékben gazdasági szempontból is, hogy csapataiknak megfelelő elszállásolást és élelmezést biztosítsanak, és hogy ezektől az ellenfél csapatait megfosszák. A város kiinduló pontja a francia katonák által vezetett őrzőjáratoknak. Az északról, illetve nyugatról érkező csapatok tovább vonulnak, hogy János főherceg utóvédjébe beleütközve délről ismét visszatérjenek. Az ellenséges francia csapatoknak a városon való gyakori átvonulása jellemző a megszállás előzményeire, ami azonban később sem szűnik meg, minthogy a Sopron-Kőszeg-Szombathely útszakasz utánpótlási vonala a franciáknak s részben ez is magyarázza a megszállás ideje alatt is a katonák számának változását.

A városi közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint Szombathelyre az első franciák május 30-án érkeztek, miután már előző nap kikémlelték a vidéket. 9./A lakosságtól 1200 személy részére élelmet követeltek, amit a városbéliek azonnal meg is adnak. A 600 francia lovás a város mellett elterülő réten, a 400 főt számláló gyalogság pedig a piac közepén táborozott egy napig, mert junius 1-én, hajnalban, Kőrmend és Rum irányában kivonulnak a városból. Másnap Szombathelyen keresztül Kőszegre vonulnak vissza. A franciák elvonulása után a kőrmendi táborból 480 huszár és veszprémmegyei nemesi felkelők érkeznek, kiket a lakóság nagy lelkesedéssel fogad

8./ Chernel Kálmán i.m. 249. oldal.

9./ Városi Levéltár. Prot. Prív. Seb. 1808-1810. 1809 május 31. gyűlés.

és megvendégel. Junius 7-én történt az első összehittközés, mikor 480 in-
surgens 1100 főből álló francia haddal állt szemben, kik még 31 ágyúval
is rendelkeztek. Az insurgensek közül egy a piacon meghalt, 3 megsebesült,
egyét pedig a franciák elfogtak. Még ugyancsak 7-én sebesültekkel megra-
kott 16 szekér érkezik a városba. A már learatásra váró gabonatáblákat
és szőlőket ellepik a francia katonák. A püspökvárban és a kanonokok há-
zaiban francia tiszteket szállásolnak el. A katonák egyrésze tovább vo-
nul Körmen és Sárvár irányában, de ezeket is a város éllelmezi s utánuk
10 ökröt, 10 tehenet és 100 akó bort küldenek. 10./ A következő napokon
is több francia vonul keresztül, kik mind Sárvár felé mennek, hol sike-
rült a franciáknak a Rábán való átkelést kierőszakolni. A várossal kap-
csolatos események szépen visszatükröződnek Kresznerits Ferenc 11./ nap-
lójában, ki a következőképen számol be a városban történteokról:

Május 30-án. A franciák délután félegykor bevonultak Kőszegre. E hir-
re a szombathelyi városi tanács megparancsolta, hogy éjjel minden házban
gyertya égjen és elégséges víz legyen kéznél arra az esetre, ha tűz támed-
na.

Május 31-én. Reggel 9 óra után hét francia érkezik Szombathelyre. A
vármegyeház előtt megállnak, tisztjük felmegy követségbe. Dél körül ti-
zenötten érkeznek. Háromnegyedtizenkettőkor öt pesti nemesi felkelő érke-
zik St. Mártonba, a Széchenyi házig jönnek előre, itt azonban megtudván,
hogy a franciák már itt vannak, visszamennek Zánatra. Délután 3 h. kor
300 gyalogos és 540 francia lovas érkezik, a Gyöngyös mellett Bussing rét-
jén ütnek táborn, ezredesük a Zöld-Fában száll meg, főhadiszállásuk a pia-
czon van. A gyalogosok, mint kiderül mind badeni németek, nagyon fáradtak
és semmi municiójuk nincs. A lovasok többnyire a 7.-ik ezredből és Napo-
leon gárdájából valók. A polgároknak megparancsolják, hogy főzzenek nekik.
Nagy József prépost 10, a premonstreiek 10, mások többnek, kevesebbnek kell,
hogy élelmet adjanak. Éjjel a pesti insurgensek 42 francia lovest elfogtak,
ezek viszont 2 pestit ejtettek fogságba. Azok akik közülük öszintébbek vol-
tak, bor mellett bevallották, hogy Napoleon nagy vereséget szenvedett a
10./ Városi Levéltár. Prot. Priv. Sab. 1808-1810. 1809. junius 7. gyűlés.

Duna átkelésnél Károly főhercegtől. Egyébként rendet tartanak, fű-
mezettek, senkinek nincsenek terhére, amit a boltokban vesznek, az
készpénzzel fizetik. Lovasságunkat nagyon dícsérték, gyalogságunkat
azonban teljességgel jelentéktelennek mondták. Ha gyalogságunk olyan
jó volna, mint lovasságunk, úgy nem állhatnánk ellen hadseregünknek.

Junius 1. /Ünnepje/. Az ünnepi körmenetet csak a templomban tar-
tottuk meg. A franciákat a félelem, nyugtalanság, ezredesüket /Bonn/
az elszállásolás gondja tartja fogva. Szigorú őrség. Állandó "qui vi-
ve" kiáltások. Panaszok, fenyegetőzések az alispán és a püspök ellen.

Junius 2.-án. Korán reggel elmentek a franciák. A gyalogosok 3,
a lovasok 5 óra körül Kőszegen megebéltek, s onnan tovább mentek Nyékre.
Délután 6 óra körül megérkeztek a mi huszáraink, 38-an, akiket nagy
lelkességgel fogadtak a polgárok s borral bőségesen traktáltak.

Junius 3.-án. Reggel huszárszereink összeakadtak a franciák őrsével,
kettőt levágtak, ötöt foglyul ejtettek, ők nem szenvedtek veszteséget.
8 órakor a franciák visszatérésének híre izgalomba hozza a várost. 10
órakor a vármegye parancsára bezárják az iskolákat, az ifjuságnak meg-
parancsolják, hogy 3 napon belül mindenki menjen haza. A püspök is ha-
za küldi a kispapokat. Körmenden francia kémek lőnek egyen. A nehezen
várt erősítés őjjel 11 órakor megérkezett.

Junius 4.-én. Dietrichstein gróf János főherceg tisztje megérkezik.

Junius 6.-án. A Kőszeg felől előnyomuló franciákat a mieink vissza-
nyomták, egyet elfogtak közülük, egy insurgens elöl a lovát lötték ki.
A franciák közül egy elesett, többen megsebesültek. Vajda alispán Kör-
menden János főhercegtől segítséget kért a kőszegi franciák ellen.

11. Kresznerits Ferenc, a Magy. Tud. Akadémia egyik első tiszteletbeli
tagja, Iváncon, Vas vármegyében született 1766. február 25.-én. Tanulmá-
nyait Szombathelyen, Sopronban és Pozsonyban végezte. 1790-ben pappá szen-
székre nevezi ki a püspök tanárnak. Régészettel behatóan foglalkozott és
leltár, melytől napjainkban Sárospatakon a helyi múzeumban őrzik. A kőszegi
nagyott az utókorra. Naplóját a budapesti egyetemi könyvtár kéziratára
örzi.

Junius 7-én. A püspöknél /Perlaki Somogyi/ ebédeltem. Mikor a harmedik tál ételt hozzák, kiebálást hallunk, hogy a franciák megérkeztek. Félkelünk, hogy szomorúan szemléljük azt, ami a mieink és a franciák közt lejátszódik. Nagy számu francia érkezik.

Junius 8-án. Reggel 8 óra körül nagy sereg francia gyalogos jött 11 ágyúval. Besuharnais Eugen alkirály is ide érkezett, s a püspöki palotában szállt meg.

Junius 9-én. Reggel 5 óra körül Jenő alkirály Sárvár felé távozott katonáival, 9 óra körül sok gyalogos érkezik. Panaszok a szomszédos felvek kifosztása miatt. A franciák félnek a közeledő útközettől. Gyalogosaik távoztával a város kezd kissé fellélegzeni.

Junius 10-én. Calabrisi gyalogosok jöttek fehér csákóval, valamikor a pápai katonák voltak. Ezek távozta után a város valamellyest ismét szabad volt.

Junius 11-én. 9 óra körül 500 gyalogos érkezik. A gimnáziumban helyezték el őket. A püspöknél ebédelt; a korzikai Angelo Morena ezredes, a gyalogság parancsnoka, Nagy József nagyprépost, Attemps gróf és mindkét alispán.

Junius 14-én. A gimnázium "Poezis" terméből éjjel 18 huszárunk kötéllal leereszkedett, sebesültjeink közül is 8 elmenekült.

Junius 16-án. Huszárjeink megtisztogatják Körmentet, elfognak 26 franciát.

Junius 17-én. Huszárjeink Simonyinál rejtőztek a franciáknak, 15-öt levágtak, éjjel feltűntek a Szombathelyi réten és Zanaton. Attemps gróf dolga végezetlenül tért vissza. Az alispán és Kiss kereskedő visszahozták Pápáról feleségjeiket. /8-án mentek el./

Junius 18-án. A franciák foglyaikat hozzák, gyalogosokat és néhány huszárt, a foglyok nagyobb részt a Landwehrtől valók, összesen 1200.

Junius 19-én. Körmenten huszárjeink ismét több franciát ejtettek fogjul.

Junius 20.-án. A franciák állandóan szállítják sebesültjeiket.

Junius 26-án. Délben trombitások kíséretében ide érkeztek az al-

király orvosa, szakácsa és két szolgálja, akiket a mieink foglyul ejtettek. Most Sopron felé vitetnek, hogy nyugta ellenében visszaadassanak.

Junius 28.-án. Reggel néhány német katonát akik éjjel egykor érkeztek s kifosztották a betegeket, akik a kórházban voltak, 5 franciát elhurcolt. Este 7 német jött s ezek tévedésből hármat a mieink közül ellenségnek néztek s üldözőbe vettek. A városban nagy feltűnést keltettek.

Junius 29-én. 400 katona érkezett.

Junius 30.-án. Reggel visszajöttek a mieink Kőszegről, hol három franciát fogtak el.

Mint már említettük a franciáknak fő célja János főherceg visszavonulását megnehezíteni, illetve a Győrnél táborozó fősereggel való egyesülésüket megakadályozni. A franciák gyorsan halednak Szombathely-Celldömök irányában, hogy a visszavonulók útját elvágják. János főherceg hadteste 17.600 gyalogossal és 2000 lovassal Szentgotthárdon át Kőrmendre érkezett június 1-én. 12./ s gyors tempóban halednak tovább, hogy az előnyomuló franciákat megelőzzék, kik Maroszon is hidat vernek maguknak és 10-én már a folyó jobb partján táboroznak 2.000 főből álló gyalogos és 400 lovasból álló seregükkel. János főhercegnek gyors íremben kellett haledni Pápára, mert itt a velük való csatlakozásra várt a pápai insurgensek serege. A főherceg, miután Tétnél egy napig pihentette seregeit 11-én érkezett meg Pápára. Itt egy napig időzött, s jóformán még ki sem vonult a városból, mikor az üldöző franciák előrs cseperei megjelentek a város kapujánál. A városba való behatolásukat azonban nem tudták az utóvédek, kik Alvinczy ezredéhez tartoztak, megakadályozni, minthogy a franciák serege az egyre sűrűbben érkezőkkel folytonosan növekedett, a védekezőké pedig a fősereg továbbvonulásával mindig fogyott. A franciák benyomulásával

megkezdődnek a város vészterhes napjai. 13/.

12./ Gömör G. 1. m. Hadtörténeti Közl. 1889. II. évf. 80 lap.

13./ " D.u. 4 órakor már bejöttek a városba Beauharnais Jenő, Napoleon mostohaafia hadai, s kezdetét vette a pár órai szabadrablás. A magánosok mind megkepták a maguk látogatóit, s amit a dulók érdemesnek tartottak mindent összeszedtek... Hat hét alatt, június 11-től július 26-ig, 5079-re szaporodott a városunkban gyógykezelt katonák száma. Ezeknek kellő ellátása a bizottságnak nem kis gondot okozott, annál is inkább, mert a franciák a győző parancs szavával követelték sebesültjeik számára kiszabott élelmet, ami napenként egy font hús, egy font kenyér s egy itze borból állott egy ember számára. Városunkban a s mizeri és st. Benedekrendi kórházakon kívül a Szent-Ilona kórház is megnyílt, majd az is megtelván a kath. elemi

A főherceg csapatai egyesülve Mecséry altábornagy vezetése alatt álló insurrectionalis seregekkel június 13-án érkezik Győrbe. 14./ hol másnap a félig fegyelmezetlen, túltény nélküli, szőrén ült lovakon harcoló nemesi sereg vesztesként hagyta el a harcteret. A franciák a győztes csata után hatalmukat még nagyobb mértékben kamatoztatták és több helységet megszálltak.

A nemesi had harci tevékenysége szűk térre korlátozódott, s legnagyobb részt csak portyázásokban nyilvánult meg, eminek célja, hogy egyes vidékeket az ellenséges sarcolástól megóvjának. Védelmi tekintetben a Dunavonalát igyekeztek tartani s Győr ostromával is kísérleteztek. A had legnagyobb része a Komárom melletti táborba vonult vissza, ahol 21-én a nádor parancsot kap a királytól a csapatok kiképzésére. Az osztrák seregeket több helyen is szorongatták; Károly főherceg seregeit a francia fő-sereg hadmozdulatainak ellenőrzése tartotta lekötve, egy kisebb francia had pedig a pozsonyi hídfő birtokbavételéért harcolt, amelyet el is foglalt, amit még azzal sem tudtak megakadályozni, hogy János főherceg csapatait a komáromi táborból Pozsony alá rendelték. A főherceg a tüzérséget is elvezényelte s így csak lovassággal Győr felmentésére nem is lehetett gondolni. A hadászati helyzet a császári seregek számára különösen kedvezőtlenül alakult, eminek következménye volt a wagrami csatavesztés. Károly főherceg szorongatott helyzetében fegyverszünetet kér, eminek elérése érdekében Ferenc császár is küld követet Napoleonhoz. A fegyverszünet második pontja értelmében Ferenc az ország nyugati részét átengedi a franciáknak.

13./ iskola tantermeit rendezték be kórházzá, végre még ez sem volt elég s ekkor a várkastély földszinti termeit rendezték be kórházzá a francia legénység számára, míg tisztjeik a keth. elemi iskolába senkit maguk közé bevenni nem engedtek. " Dr. Kepossy Lucián i.m. 85-86 oldal.

14./ Hazai és Külföldi tudósítások. 1809. I. kötet 378. oldal.

A franciák hadászati eredményeinek illetékmépen való elismerése, lehetőséget nyújtott hatalmuknak az átengedett területen való nagyobb arányu kiterjesztésére, ami a népesebb helységek katonai megszállásában mutatkozik, miáltal állandóbb jellegűvé és súlyosabbá váltak az idegen katonák eltartásával járó nehézségek. A katonák megtartása mindenütt szonos volt a egyformán súlyos következményekkel járt. 15./ Azok a történeti munkák, amelyek a városaink megszállás alatti történetét is vizsgálják, egyöntetűen szomorúan ecsetelik gazdasági helyzetüket, ami oly nehézé vált és következményeiben a birodalomra nézve annyira veszedelmes lehetett volna, hogy megalkuvóvá tette az osztrák császárt a október 20-án elfogadja a bécsi béke feltételeit. Ha a békekötés előzményeit vizsgáljuk, kétségtelenül, osztrák részről, sietette a megállapodást a lakóság anyagi helyzete és ez okozta megtartása. Francia részről sem szabad azonban úgy tekintenünk a megállapodásokat, mintha ezek elfogadásával kegyet gyakorolt volna a francia császár Ferenc császárral szemben, mert a közeledő tél átvészelésére, a készletek felélése miatt, ugyancsak kevés reménye lehetett az első napokban mindent elfecsérelő francia katonaságnak.

15./ P. Fehér Mátyás i.m. 191. oldalán a következőképen írja le Chesteller tábornok csapatainak vasvári garázdálkodását: " A katonák sáskák, étlenséggével pusztították a szegény lakosság télirevalóját már nyár közepén. A tábornok a Domonkos kolostorban szállt meg a főbb tisztjeivel. Volt dolga a szakácsoknak. Az apróbb baromfiban valóságos vérengzést vittek véghez és a községek apraja-nagyja köteles volt a katonaság ellátásáról gondoskodni. Egy pár hét előtt a kolostori kiadás könyvekben ilyen tételek szerepelnek; " nyolcz kokas és négy tyuk az generáliséknak. " "Máskor tizenegy hajos liba és egy lud kokas vetetődött." " tizenkét és négy forint halat vettem," " Bábos Contója 75 forint." " Tizennyolc tsibét vettem a frentziáknak. "

A lakosság megtartása a francia katonákkal szemben.

Az a nagy szerepe a lakosság megtartásának, melyet a francia császár elgondolásában játszott, megköveteli, hogy ezzel kapcsolatban megvizsgáljuk számítása be nem következésének belső okait. Napoleon, tanulmányozva országunk gazdasági és társadalmi viszonyait, bizott az elnyomott magyarságnak, a története folyamán oly sokszor kinyilvánított, szabadságszeretetében, melynek első megnyilatkozásául az osztrák udvartól való elszakadását látta. Számítása a magyarság sorsát illetőleg nem is volt alap-talan, de nem ismerte népünk mentalitását. Békében a császárral való állan-dó összeütközés és meg nem értés a háború, a veszély idején kölcsönös re-gaszkodássá és segítségnyújtássá változott. Az uralkodóház iránt való hűség a segítség szükségyszerűségének belátása kristályodódik ki a nemzet fiaiak 1797. és 1809. évben tanúsított megtartásában, amely csak ezért látszik fellángolt, inkább romantikus hangulat és lelkesedésnek és ezért nem váll-hatott a nemzet fiai lelki életének gyökerét átjáró titokzatos szellemi hatalommá, amely megalkuvást nem ismerhet, mert az uralkodó részéről ta-pasztalt mellőzés nem állandósíthatta ezen érzelmeket. A kölcsönös bizalom hiánya kiütöközött már a nemesi ~~xxx~~ felkelt sereg felszerelésének kér-désében. Az 1797. és 1809. évek eseményeinél a lakosság megtartását ille-tőleg, különbséget kell tennünk, amennyiben a nemesség részéről a segítség-nyújtás külső megnyilvánulásáról mind a két esetben beszélhetünk, de az al-sóbb néposztály megtartását teljes mértékben csak 1809-ben figyelhetjük meg, mikor is a franciák közvetlen érintkezésbe kerültek a város lakossá-gával a megszállás folyamán. Napoleon, ekkor még ismeretlen tábornok, az olaszországi hadjárat utolsó szakaszában fenyegette először megtámadással Magyarországot. Ekkor ugyanis az osztrák hadsereg legkitűnőbb hadvezére, Károly főherceg sem tudta megakadályozni a győztes, de már a harcokban ki-fáradt, franciák előnyomulását, kik három hadoszlopban fenyegették a déli tartományokat. Bernadotte tábornok elfogadja Trêstet, Napoleon pedig megindítja ezeket a hadmozdulatokat, melyeknek eredményeképpen Bécsot fe-nyegetik a francia seregek. Napoleon serege Leobenig vonul előre.

Közeledése nagy riadalmat keltett. A császári udvart már előkészítették az esetleges menekülésre. Az egész város forrongott. A Napoleontól való félelem, ki a legcsekélyebb ellentmondást is leírhatatlan brutálissal némitja el, többen menekültek Szombathelyre, hol a püspöki residencián találtak otthont. 1./ Velence sorsa valóban méltán ejthette rémületbe a városok lakosságát. Napoleon ekkor valóságos szörnynek tűnt fel a népek szemében észak-olaszországi fellépése miatt. Magyarországon kihirdették a nemesi felkelést, minek hadbalépése azonban a leobeni fegyverszünet, majd a cappoformioi béke miatt nem következett be. Szombathely polgársága ekkor még önkéntes adománnyal tudja segíteni a királyt. A nemesi had Szombathely mellett táborozik és augusztus hónapban Ferenc király is a városban tartózkodik, hogy megsejmelje a tábort. Hogy a nemesiség milyen nagy veszélyt látott a franciák előnyomulásában, ezt leghívebben tükrözi talán vissza ez a felhívás, amelyet a vármegye intézett polgáraihoz:

" Nemes Vass-vármegyének hiv Lakósi !

Az Ellenség minek-utána már több tartományokban az leg gyászosabb pusztításoknak és Égreható Erőszakoknak véres nyomdokit maga után hagyta, édes Magyar Hazánkat is minden ok nélkül fegyverrel megtámadni és azon Rablásoknak veszélyét, amellyel más idegen Lakókat elborított, Magyar Országára, és legelsősorban is pedig ezen Nemes Megyére reá hozni seőtt vérengző fegyverét ellenünk és ártatlan hozzánk tartóztól ellen szegezni, és ezt, amiben mind Földi mind egyéb boldogságunkat addig fűltaláltuk, megtappadni, össze rontani igyekszik. Nagy a veszedelem, amelyben forgunk, de ingyen sem oly nagy, hogy vitéz eleinktől reánk maradott Magyar szivnek bátorságát megtsűkkeszhesse, avagy oly elatsen gondolat férhessen hozzánk, hogy veszedelemben forgó és védelmezésünket óhajtó édes Hazánktul Karjainknak segedelmét megvonuk. Ezen dagályos Ellenség csak azon népen szokott erőn venni, amelyben a háza fiui szeretetnek meghűlvén félyékeny puheságbul inkább nyskát terhes igája alá veti, minntsem a Természettul engedett bátor védelmwzésének Eszközeihez nyuljon.

Követésre méltó példát nyújt nekünk szomszéd Tirolis Tartományának nem éppen nagy számbul álló Föld népe, aki oly hivatással és vitézkedéssel mind eddig ellent állott, hogy az Ellenségnek minden ereje elégtelen volt ezen kevés, de mozdulhatatlan erőn épített Bátyának lerontására. Hasonló bátorságra ébreszthet bennünket Cseh, Morve, és Ausztriai Tartományok lakósaiknak rend kívül való sörénységes, s Felséges Fejedelme és hazájához való fedhetetlen hűsége, amelytől viseltetvén mind a Cseh, Morve, mind az Ausztriai lakók sokkal nagyobb számmal keltek ki az Ellenség meg zabolására, mindenféle házi készületeknek teljesítésére, mintsem csak képezni is lehetne, úgy hogy sokakat mezzei Munkájok folytatására vissza küldeni kellett.

Ha tehát régi Eleinknek nyomdokát és a följebb előszámlált példákat követni akarjátok, A Feleségeiteknek, Leányaitoknak, szemérmes tisztességét az Ellenség erőszakjátul meg menteni, főképpen ha Isteni tiszteletünknek és ebből származó Lelki nyugalomunknak le tappottatását el távoztatni kívánjátok, egyszóval ha mind Testi és Lelki boldogságokat igazán óhajtatok, nincsen egyéb hátra, hanem hogy egy szívvel lélekkel valamint a Nemesség már fegyverben öltözködött, ti is mennél nagyobb számmal az Ellenségnek ellent állani siessetek. Boldogoknak mondhattuk magunkat, hogy már erre a sorsra nem jutottunk, hogy minket az Ellenség, emint másutt tselekedett, édes Hazánk ellen való fegyverkezésre nem kényszeríthetett, mélytöbb ezért, hogy édes Hazánk mellett áldozzuk föl vérünket, hogysen idegeneknek a képzelt szabadságnak színe alatt mélytalan rebságba ejtsük magunkat; Felséges Urunk atyai szorgalmatosságával mind azokat, kik önkényt fegyvert fogni és Hazájokat védelmezni kívánják nem csak szükséges eszközökrül is hathatós Rendeléseket fog tenni, és minden szükségteket pótolni fogja.

1./ Nagy János szombathelyi egyházmegyei pásztor a következőképen festi Szily püspöknek ebben az időben kifejtett működését:

"Mikor a Frantzia szomszéd Tartományokba Bé ült tudniillik Grétznak várossába, Mi szemmel nézhetted Nagy Püspök ezeket, Akik önhonnyokból lötöttak futottak Keresvén magoknak menedék helyeket, Szekerekre rakván az ő holmikat. Tele volt városok futó vendégekkel. A menekülő hátlakók minden rendiakkal". / Gréfin Gyula dr. i.m. 114 ol

Az előtt pedig, míg a szükséges fegyverek megszerezethetnek, Fejszékkel, vass vellyákkal vissza szegezett kaszákkal, és mindenféle egyéb védelmező eszközökkel jelennyetek meg. Ezen kívül a T. Vármegye erről is bizonyossá teszi, hogy fegyverforgatástoknak ideje csak addig fog tartani, míg a veszedelem tőlünk el fog távoztatni, és ezontul minnyájan ismét Gazdaságtokhoz és kedves gyermekeitekhez vissza térhettek, mely nagy jutalmát várhattátok ezen kevés ideig tartó fáradtságoknak, ha bátor ellenállástok által az Ellenség elrettentetvén Hazánktul a veszedelmet elfordítani segítettetek, s mint magatoknak, mind feleségtek s gyermekeitek nyugodalmát és Tulajdonotoknak bátorságát ez által megszerezhetétek, kételkedni sem lehet, hogy a Seregeknek Ura, ki az ártatlannal meg-támadottaknak az ügyét felveszi, hathatós oltalma által az Ellenségeinket meg ne szégenétse és harcolásunkat szerentsés kimenetellel ne koronázza.

Ebben a meggyőzhetetlen óltalomhan bizakodván önként siessetek a fegyver fogásra és felséges királyunkhoz, a Hazánkhoz való hivatásuknak bizonyíttására. Extradatum per Ignatum Lada I. Cottus Costriferrei Ord. jur. Notarium m. p. "2./

Nagy volt a lelkesedés, napról-napra jelentek meg rendeletek, melyek az "Országunkat föstött szabadságnak színe előtt az egész Európa Nemzetek elrontását, mindenféle Religionak megvetésével és az emberi társaság Kötéseinek föloldozásával a vétkek által igyekező Kevél Frantzia Ellenség 3./ térhodításának meggátlása s a császári haderő megerősítése érdekében hoztak. Az ország minden rendű és rangu lakosa egyöntetűen hajlandó volt a néhány évvel ezelőtt esetleg óriásinak minősithető terhek elviselésére, csakhogy a "Minden Religio, jórend és szabadság ellen" fegyvert fogott szörnyű francia ellenség " 4./ támadását szerencsésen 2./ Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1797-99. 1797. 4 oldal. Közölve dr. Kuncz A. i. m.-ben. 167 oldal.

3./ Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1795-1797. 1796. szept. 3. gyűl. 342 oldal.

4./ Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1795-1797. 1797. április 12 gyűlés 500 oldal.

elhárítsa, minek érdekében 1797. április 25-én a következő határozatot hozzák: " Minekutána T.M. Vármegyének azon levele, mely által tudtunkra adván, hogy a francia ellenség már több tartományokban a leggyászosabb pusztítások és égreható erőszakok véres nyomdokét maga után hagyván, édes Magyar Hazánkat minden ok nélkül fegyverrel támadni igyekeznék, arra gerjeszt és bátorítja a lakókat, hogy mind azon veszedelmek tőlünk leendő elhárításáért valamint már a nemesség úgy a többi Lakók az ellenségnek nagyobb számmal fegyverben öltözködvén ellentállni siessenek, elolvasztatott volna Közakarattal arra ajánlotta magát a Communitas, hogy Kivántatni fog ad casum irrupcionis hostilis mindnyájan egy szívvel lélekkel elfognak menni az ellenség eleibe addig is pedig a szükséges fegyvereket megszerezni iparkodnak, hogy pedig mégis a Dolognak nagyobb folyamattya legyen Kinek-Kinek mit-sodaféle fegyvere legyen conscribáltatni rendeltetett." 5./ Nagy volt az összhang a nemzet és az uralkodóház közt, akár csak 1809-ben. Méltán írta ekkor József főherceg nádor, hogy "azzal a móddal, mellyel a nemesek az ügyek mostani állását fölfügják, tökéletesen megvagyok elégedve, hogy az általam beutazott vidéken az egy 1797-iki évet kivéve sohasem találtam a fel-fügásokat a legfelsőbb szándékokkal oly összhangzóknak, mint éppen most. 6./ A francia ellenségtől való félelem 1797-ben sokkal nagyobb a lakósság körében mint az 1809-ik évben, ezen körülmény készítette a város vezetőit a következő rendelet kibocsájtására: " Azon esetre ha az Ellenség Közelgetne, és a végett Lakóssaink számosan a Városunkból ki takarodnának az a rendelés tétetett, hog ha valaki olyan Lakóst sajdéttani fog, azt tüstint Biró Úrnak bejelenteni tartozzák, a szükséges intézkedések végbevitelére. " 7./ hogy pedig

5./ Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1797-1799. 4 oldal.

6./ Wertheimer i.m. 437. oldal.

7./ Prot. Priv. Seb. 1795-97. 1797 ápr. 12. gyűlés. 500 oldal.

munkálkodásukat siker koronázza " az Ellensígnék meggyőziséért és Szent Békességért az Oltári szentségnek alázatos egésznap-i imádságát " 8./ rendelik el, kötelezvén az ezen való megjelenésre az összes iparosokat és gazdákat cselédjeikkel együtt. 1797 áprilisában már a városi jegyzőkönyvek és egyéb okmányok biztonságba helyezéséről intézkedik a közgyűlés. 9./ Mindezek az intézkedések világosan mutatják a francia hadsereg félelmetes erejének hírért és a katonaság kegyetlenségéről terjedő hírek hatását. Ekkor még legyőzhetetlen armádiaként szerepelt a francia haderő Európa színménben. 12 évvel később, bár a franciák iránti ellenszenv és a császár iránti hűség újra megragadták az emberek lelkét, nem észlelhető ez a nagy félelem és rettegés. Ennek oka egyrészt azon tényben lell magyarázatát, hogy a francia hadbőrk félelmetes ereje, mint tudjuk, veszített tekintélyéből, egyrészt a spanyol nemzeti megmozdulás, másrészt az asperni vereség miatt.

A város lakósságának józan megtartásával magyarázhatjuk közvetlen az idegen katonák megjelenése előtt a városi tanács által kiadott intézkedések mérsékelt hangját. Ha az 1797 évi, a franciák megjelenését megelőző rendeletek soraiból ki is csendül az aggodalom hangja, most bizony tekintettek az események elé s maguk mögött érezték a polgárság erejét és együttérzését. Az akkori időkre jellemző állandó háborús feszültség már az 1809 évet megelőzően is kényszeríti a város vezetőit az idegenek szigorubb ellenőrzésére és a közbiztonság megóvására. De nemcsak a francia veszély, hanem az egész európai helyzet szüleményei is ezek a rendeletek. A városra különösebb feladatot nem róttak, mindaddig, míg, hol a császári, hol pedig a vármegyei katonaság egy része a városban tartózkodott. 1808 évben az ilyen irányu rendeleteket az orosz-osztrák megegyezésre vezethetjük vissza, " Mivel Mi Ő Felségével Az Oroszok Tsászárijával a két Tsászári Udevrok között szerentsésen fen álló barátságos öszvekaptsoltatásnak, és egyetértésnek megerősítésére, s a káros szökésnek mind a két féli katonaság 8./ Prot. Priv. Seb. 1795-97. 1796. jun. 11. gyűlés 273 oldal. 9./ " " " " " 1797. ápr. 17. gyűlés.

ságban meggátoltatására megegyeztünk, hogy a szökevényeket egymásnak kiadjuk; ez a Mi Akaratunk, hogy ez eránt kötött kartell-egyezésünk mindeneknek tudtára adassék és ezen Parentsolatunk által a Magunkra vállalt költsönös köteleességek a következő tziikkelyekben Jobbágyainknak szoros betelylyesítés végett." többek közt elrendelik a határok fokozotabb őrzését, az idegen utasok irateinak felülvizsgálását és kötelezik a "Polgári Kormányshékeknek és hedi Commandansoknak" ezen rendeletek ellenőrzésére öröket állítani. 10./ Nagyobbmegterhelés a hasonló tartalmu és hasonló intézkedéseket fogantatosító leiretökkel kapcsolatosan a császári katonaság kivonulásával kezdődik. Széchenyi Feren gróf május 9-én magához hivatja a vármegye vezetőit a kölcsönös megbeszélések alapján rendeletet hoznak a megváltozott helyzet nehézségeinek áthidalására. Az 1809 május 10-iki szombathelyi közgyűlés már ezen megbeszélések alapján szigorú rendeletet közöl az utasok leveleinek és az esetlegesen erdőkben bűjkálók megvizsgálása érdekében. Ezeknek az intézkedéseknek végrehajtására szervezett őrségben a város minden lakosának "még a paraszt Helységbelieknek" is be kellett kapcsolódni, ugyancsak az itthon maradt nemeseknek még az esetben is, ha az insurrectióban maguk helyett küldtek is helyette. Aki pedig a reá rótt köteleességet nem teljesíti, vagy helyette nem küld, keresztvással büntetik. " Továbbá minthogy a jó rendtartás mindeneknek a lelke ez pedig előjáró nélkül meg nem történhetnék, mivel nélkül egyik a másik némelykor engedni, némelykor pedig köteleességét teljesíteni nem akarná, azért egy Feő gondviselő és emellett minden utzában subalternus tiszték szükségesek lévén Nemzetes Erdélyi János Belső tanácsos Ur kapitánynak" a egy hadnagyotés két káplárt rendelnek a következő utcákba: Kám utca, Föl-, Gyöngyös-, Forró-, Forgó-, kis-és Nagykaricsai utcába. " Meg fog Kinek, Kinek hagyatni, hogy amidőn ebbéli Közjóra célzó szolgálatban foglallatoskodni fognak a városunk diszére ineplő ruhájokban diszesen felöltözzenek és arcájuk bizandó dolgokban híven eljárjanak. Különben a büntetéstől mentesek nem lesznek, hogy pedig az által hágók büntetésüket vehessék bírónak Eőr Szitár János Ur választatván hozzája hová előbb egy pár keresztvas küldetni vigeztetett." 11. 10./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 54. 11./ Prot. Priv. Sab. 1808-10. 1809. május 10. gyűlés.

A Permanens Deputatio által Szombathely és vidékére az utasok "passualissainak" felülvizsgálására kirendelt Niczky István megparancsolja 1809 május 13-án, " hogy mivel a mestandi hadi környül állásokban sok rossz csavargó és suspectus személyek járhatnának, ha csak a város végein több strásák nem rendeltetnek, könnyen nélkül, hogy vizsgálás alá vétetnének a városon által mehetnek, szükségesnek találtatik, hogy minden utca végén több emberekből álló strásák rendeltessenek kik is azonnal az utasokat titulált Nitczky István Urhoz kívánt megvizsgálás végett vezessék." 12./

A város ezekhez hasonló rendeletekkel próbálta a katonaság kivonulása utáni időben a közbiztonságot védelmezni. Ezenkívül nagy gondot okozott a városnak a tűzveszély elhárítása, ami ugyan állandóan gondoskodás tárgya volt, de ezt most a háborus időszak még fokozottabb mértékben megkívánta. A város rendelkezett a tűz oltásához szükséges szerszámokkal, amik a város tulajdonát képezték és amiket "Tűz Szerszámok Conservatoriumában" őriztek. Ezt a város 1807-ben bővítette ki, 9000 téglát és 4000 cserép zsindelyt vásárolván erre a célra. Az oltást szolgáló eszközök rendben tartására tűz inspektort választanak. /Általában az inspektori állások mind a háborúval kapcsolatosak/. A csapatok közeledtével, az egész nyugati országrészre érvényes, rendkívüli intézkedéseket léptettek életbe, melyek a városok közti szorosabb együttműködést voltak hivatva megteremteni, mégpedig olyan értelemben, hogy egymást az ellenséges hadmozdulatokról értesítsék. A hátárba biztosokat rendelnek azzal a meghagyással, hogy mind az idegen, mind pedig az ellenséges átvonuló csapatok élelmezését intézzék. Számoltak a felsőbb hatóságok az ellenséges csapatok gyors előrehaladásával, s hogy ez ne érje váratlanul a lakóságot, a hír szerzés gyorsítására, a főbb helyeken, lovas-postát állítottak fel. Szombathelyre pl. a pinkafői biztos értesítései Felső Eőr, Nagy Szent Mihály és Csaitán át érkeztek. 13. 12./Prot. Priv. Sab. 1808-10. 1809. május 13- gyűlés.

13./ Balogh Gyula i.m. 74 oldal.

a franciák megjelenésével működésbe is lépnek a vármegyéknek és városoknak a könnyebb tájékozódást szolgáló szervei: kölcsönösen értesítve egymást a napról-napra változó hadihelyzetről. Hadászatiilag ha nem is jelentettek sokat ezek a rövid üzenetek, de megnyugtatták a polgárságot s egyben tájékoztatták a városok lakóságát és vezetőit egy francia katonai átvonulás mibenlétéről. Elettartamuk azonban a franciák gyors előrehaladása következtében rövid volt s az egymással való üzenet-váltás nem volt hosszú életű. A szombathelyiek legalábbis nem voltak értesítve már június 24-én a dolgok állásáról, mert a városba érkezett lengyel tisztek alább közölt egyszerű kérdéseire sem tudtak válaszolni:

A 1809 Die 24-a Junii Bé jövén a városban 10 Lengyel Gárda, ezek Tiszteitől a következő kérdések tétettek? És ugyan

- 1° Vagyon e Szombathelyen a frantzia katonák között?
- 2° Hát Sárvárótt vannak e?
- 3° Merre vagyon Scharler Generális?
- 4° Messze van-e Kanisa?
- 5° Fogtak-e a Tsászár népe munitios Szekereket?
- 6° Hallottuk-e, hogy a Scharler Generális 40.000 emberrel Kanisán által ment volna?
- 7° Fogtak-e ~~ami~~ Regulális Répünk és Insurgensek az ü népei között? és mennyit?
- 8° Vagynak-e Körmenden Regulárisak, vagy Insurgensek?
- 9° Messze van-e Grác és hallottuk-e, hogy Katonaság van benne?
- 10° Hagyat^{tt}-e Szombathelyen Napoleon Proclamatioja?
- 11° Hogyan tetszik azon proclamatio?
- 12° Miért tagadunk mindent és miért felelünk úgy mint Ellenség?

Mely Kérdésekre /mint hogy velünk ilyen hírek semmi felől nem közöltetnek/ nem tudtommal adott feleletet a' melyeket pedig tudtunk nem ellenséges képpen felelünk. 14./

14./ Szombathelyi Városi Levéltár. Fasc. 153.

A fegyverszünet megkötése /július közepén/ után ugyan ismét megvolt a hírközlés lehetősége, de a városok vezetőit annyira lefoglalták a különböző követelmények előteremtésének gondja, hogy a szomszédjuk ügyeivel nem volt idejük törődni.

A nádor parancsára Szombathelyen is megszervezték a közigazgatást, mint egy kiegészítő, Permanens Deputatiót, amelynek feladata a háborúval kapcsolatos gazdasági és pénzügyi nehézségek kiküszöbölése, minek elérése érdekében a háború tartalma alatt a közgyűlés hatáskörében is intézkedhet. 15./ A szombathelyi Permanens Deputatio Szombathelyen, majd pedig Káldon tartott gyűlésein igyekezett a nagy teherrel küzdő lakosság érdekeit védelmezni s annak ellátását biztosítani.

Annál meglepőbb, hogy nem kellett szigorúbb rendeleteket életbeléptetni, mert ekkor eljutt a néphez Napoleon császár szava, megértést, megbecsülést, és szabadságot ígérve a lakosoknak. A magyar nép egy percre sem hitt ezeknek az ígérteknek, arra ellenben jók voltak, hogy a rettegést és félelmet eloszlassák, különösen, mikor az első egységek a császári ígéret szelleméhez híven viselkedtek. Sopronban május 29-én jelennek meg a franciák s megkapván a kért élelmet a lakosság nyugalmát nem bántották, szigorúan megkövetelték azonban a feliratok kifüggesztését.

Mikor Napoleon a francia hadsereg élén országunk határainál állt, elérkezettnek látta az időt, hogy népünk figyelmét szabadsága visszaszerzésének nagy lehetőségére felhívja, ezt célozta a proklamáció kibocsájtása és a hirdetések kifüggesztése. A császár a körülmények mérlegeléséből azonban figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy a kormányzati rendszerrel elégedetlen tömeg osztrák császári ellenszenve nem jelent egyúttal francia barátságot. Minden szempontból túlzott Napoleon, Jenő alkirálynak írt levelének állítása: "Lauriston hadosztály tábornok Sopronba érkezett, az első magyarországi megyébe: úgy látszik, Magyarországon forrongás van, hogy a kedélyek ott igen megvannek ostromolva és a többség nem kedvez Ausztriának". 16./

15./ R.Kiss I. 1.m. 75. oldal.

16./ Sasvári Á. 1. m. 16. oldal.

Mintha csak tanult volna a nemzet Buda visszafoglalását követő szomorú időkből: vállalta sorsának intézését s habozás nélkül elutasította az idegen által nyújtott megsegítés gondolatát, pedig ebben benne volt a magyarság összes bajainak orvoslása: " Fogadjátok el a békességet, melyet ajánlok; maradjon fenn egész épségben országotok és szabadságtok; maradjon fenn hazátoknak constitutioja, - akár azon álláspontjában, amint eddig vala akár pedig azon változtatásokkal, melyeket abban Ti magatok, teljes tetszések s kényetek szerint, az időnek mostani környülállásaihoz képest jónak, és saját polgártársaitok hasznára nézve talán szükségeseknek itélni fogtok. Semmit sem kívánok Én Titőletek: egyedül csak azt akarom látni, hogy szabad és valósággal független Nemzetté legyetek."

17./ Napoleon ennek a néphez intézett felhívásnak nagy jelentőséget tulajdonított, ettől nagy eredményeket várt, mint egykor Olaszországban úgy most nálunk is minden lehetőt megtett a proklamáció terjesztése érdekében. Bécs elfoglalása után egy kisebb különítményt küldött hazánkba s ennek feladata volt az egyes helységeken a proklamáció kifüggesztése. A felhívás céljából önként adódik, hogy a csapatok igyekeztek mindenütt barátságosan fellépni. Hogy mennyire sikerült a franciáknak a nép kegyeibe férközni, azt a későbbiek során fogjuk látni. Összeütközések nem történtek, de ez a jelen esetben nem jelent pozitívumot a franciák számára, hisz a lakosság mögött komoly katonai erő nem állott s a város vezetői ayugalomra intik a polgárságot, fogadják őket úgy, akár a császári katonákat, de velük szemben hideg magatartást tanúsítsanak. A proklamációt Szombathelyen is kifüggesztették a vármegyeházára, azonban a polgárság magatartására nem volt kihatással. 18./

17./ R.Kiss I. i.m. 88. oldal.

18./ Kőszegen is engedve a franciák követelésének a tanács éjjeli két óra tájban a kiáltványok egyes példányait a tanácsház és templomok kapujára fűlragasztotta. Napoleon kecsegtető ígéretei azonban semmi nagyobb látható hatást nem értek el a városi lakóságnál, mert ha bár voltak is egyesek, kik a közigazgatás elveit rosszalották, s a kormány intézkedéseit alkotmányba ütközőknek, sérelmeseknek ismerték el, mégis a lakosság nevezets része a franciák iránt idegenkedéssel viseltetett s a királyhoz való hűségében tántoríthatatlan maradt. Chernel K. i. m. 249 oldal.

A különféle felragaszok hirdetményeit sem vették figyelembe, mert a polgárságot az előző nap eseményei meggyőzték annak valótlan állításairól.

" A proklamáció megkésett, a korszellem, melyből Napoleon erőt merített, megvátózott: kosmophil törekvéseivel szemben általában feltámadt a nemzeti eszme: feltámadt különösen nálunk, fajunkat jellemző nagy erejével: egységbe olvadt a király iránt való hűséggel s oly békésen simult a létező állapotokhoz, hogy ezzel szemben a proklamáció idegen disszonans hang volt, amely hitelre nem talált s hatást nem kelthetett." 19./ Mindazok ellenére nemeseink tömegesen gyülekeztek a fölkelte nemesi csapatok zászlai alá, tanujelét adván hazafiságuknak és királyhűségüknek. A városi közgyűlés közvetlen a francia csapatok megjelenése előtt foglalkozik csak ennek eshetőségével. Nem is hangzanak el lelkesítő beszédek, mint 1797-ben, mikor, mint láttuk, állandóan figyelmeztetik a lakosságot a francia veszély jelentőségére, hanem egyszerű rendeletet adnak ki, ami megszabja a lakosság megtartását egy esetleges francia előnyomulás alkalmával"... hallatik, hogy még ma /május 31-én/, vagy holnap Frantzia Katonák jönnek, be városunkba, ugyanezért szükséges, hogy kiki magának elegendő provisiót szerezni iperkodjon, hogy ne talán az ellenség által hirtelen requisitiook tétetnének azoknak teljesítésére hátráltatás ne legyen: azon fölüül ha az ellenség városunkat meglepi, senki a lakosok közül se félelmet ne mutasson, se vélek különös társaságon ne legyen, hanem csak úgy consideráltassanak mint ha már régen az olyan tapasztalatunk volna." 20./ A francia katonák az első napokban, vagyis addig, míg ellenállásba nem ütköztek, igyekeztek kimélettel fellépni a lakossággal szemben, híven ehhez az elvhez, hogy ők nem a magyarság ellenségei, hanem az osztrák császáré. A katonaság és a lakosság között összeütközés nem is történt s a polgárság sem menekült el a megértést tanúsító katonák elől, kik nem borítják fel a város rendjét és nem zserolják ki a polgárokat. A lakosság nem is tanúsított félelmet, "hanem kivonulva az utcára meg szemléli azokat."

19./ R. Kiss I. i.m. 93. oldal.

20./ Prot. Priv. Seb. 1808-10. 1809. május 30. gyűlés.

21./ Kresznerics Ferenc naplója.

Természetes, hogy ezen szerény magatartásban szerepe van a hazai katonaság hiányának, s így a lakosok belátták az ellenállás hiábavalóságát. Az első összeütközés a város birtoklásának megakadályozásáért június 7-én történt a két ellenséges haderő között, mikor állítólag a lakosság is segített huszárjainknak, miért a franciák tábornoka, Charpentier, Jenő alkirály nevében követeli a bűnösök megfenyítését, minthogy ők nem viselnek háborúta föld népe ellen s így viszont ők is megkövetelhetik a barátságos magatartást. Az alispán pár nap múlva levélben jelenti, hogy a város különböző részeiről összehívott 35 embert, kik esküvel vallották, 22./ hogy a szombathelyi polgárság a város vezetőségének intézkedéséhez híven nem bántotta a benyomuló franciákat, sőt a harc végén a sebesülteket elszállították és ápolták. Következő napokban azonban már a város körül hallik a harci zaj. A város polgársága meglepődve az eddig barátságot mutató franciák lövöldözéseitől, megrémülve menekült, különösen megijedtek a tűzveszélytől, aminek pusztító hatását a szombathelyi polgárok oly sokszor tapasztalhatták. Edényeiket megtöltötték vízzel s a lövöldözés által keletkező esetleges tűz elhárítására ablakaikat betömték és deszkákkal beszögeztek, minthogy a lövedékek sok helyen behatoltak a lakásba. Drágaságukat biztonságba helyezve, maguk rejtekhelyekre menekültek, az előkelők közül pedig többen elutaztak a városból. Azonban csakhamar látták, hogy a harcok megszűnnek és a lakosok nyugalmát megzavaró lövöldözés elhalikul: hamarosan visszatérnek otthonukba. A tisztek érintkezésbe lépve a város vezetőivel megnyugtatták a város lakosságát a továbbiak felől és egyes családoknál a francia csapatok vezetői és a város előkelőségei közt hamarosan meghitt viszony alakult ki. Mindennaposak voltak, az előkelő családoknál, a közös vacsorák, hol kártya mellett a francia tisztek sokszor bizalmas katonai dolgokról is beszéltek. A polgári lakosságnak az érintkezése a katonákkal kisebb felületű. A csapatok keveset tartózkodnak a városban s rendszerint csak az étkezés és az elvás idejét töltik a polgárok házaiban. Másrészt pedig a városban tartózkodó katonaság gyakran változik. Még a győri csata után is állandók a franciák táborában a katonák. 22./ Balogh Gyula i.m.-ban közli az eskü szövegét. 87 oldal.

nei gyakorlatok, kik még augusztusban is a döntő győzelem közeledtéről beszélnek.

A megszállás alatti Szombathely életéről érdekes képet ad Kresznics Ferenc a már említett naplójában. 23./

Augusztus 1-én. Délben franciák érkeztek Pauli generális három tiszttel és 20 lóval a püspök várban szállt meg. Körmend majdnem teljesen leégett.

Augusztus 2. Körülbelül 200 francia dragonos érkezett.

Augusztus 4. A liceumban megkezdtem a vizsgáztatást a mértanból. Remi alezredes a premontreieknél vett szállást.

Augusztus 5. Végeztem a logikusok vizsgáztatásával s megkezdtem a fizikusok vizsgáztatását metézisből.

Augusztus 6. A franciák a piacon manőviroznak.

Augusztus 11. Eölbey apát végre megérkezett hosszú vándorlásából.

Augusztus 12. Remi alezredes számára abc-és könyvet vettem. A püspök cseh insurgenst bemutatott a francia ezredesnek, akit az barátságosan reggelivel kínált meg.

Augusztus 13. Bansiére francia tisztünk a püspöknél ebédelt. Öt órakor revue et Wachtparade.

Augusztus 14. Gode francia tiszt, aki a dominikánusoknál lakik a prépostnál étkezett. Ide érkezett Charle de Puli General de Divisions de Cavallerie.

Augusztus 15. A franciák Napoleon születésnapját ünneplik. Hajnalban 3/4 4-kor háromszor lönek salve-t. Utána zenét adtak a tisztek előtt. 10-kor nagy parádé, 11-kor szent mise. 2-kor a katonák kinnt étkeztek, 4-kor felvonulás, 6-kor a tisztek ebédje, este kivilágítás és bál. Az Eölbey házban 214 mécs égett, minden ablakban 12, a főkapunál 60, fölötté egy koronás sas, melynek karmai között villám s a felirat: "Vive Napoleon" 23./ Az eredeti naplót nem állt módomban használni, így az itt közölt részek egy másolt példányból valók.

Augusztus 16. Nagy prépost haza érkezett.

Augusztus 17. Nálunk ebédelték Saumier, Godare, Bansiére francia tisztek.

Augusztus 20. Metternich Magyaróvárott nagy bált adott, amikor a miniszterek ajka nevet, a szív sir.

Augusztus 21. Vajda alispán ebédet adott, amelyen megjelentek az ezredes néhány tiszttel, a püspök, a Nagy prépost, Bansiére stb.

Augusztus 22. Sigray gróf ebédelt itt. General de Puli 4 óra körül ideérkezett.

Augusztus 23. Godare nálunk vacsorázott.

Augusztus 24. A nagyprépostnál volt ebéd a püspök fivérével együtt, Montmari ezredes öt tiszttel, Vajda alispán, Szabó jegyző, Zerda-helyi és Attemps gróf.

Augusztus 27. A kispapok tedeumot ünnepeltek, melyen én is jelen voltam, Montmari ezredes, de Puli generalissal és a főhadbiztossal három kocsin Körmendre utaztak az ünnepélyre.

Augusztus 29. A mi tisztünket egyszerű áristomra ítélték. Háromféle áristom van: 1/. Arrest simple, 2./ Arrest force, 3./ Arrest de râteau.

Augusztus 30. Ebéd után püspökünk Eölbey apáttal Riccevel és Attemp gróffal Vépre ment. Napoleon herangzugás közepett vonult be Győrbe. A Romy házba szállt meg. Hollósy kanonok latin, Stahremberg francia beszéd-del skarta köszönteni.

Augusztus 31. Napoleon reggel elhagyta Győrt.

Szeptember 1. A gimnazisták reggel 7 órakor a tedeumot mondták a tanévet befejezték. A prépost a püspöknél ebédelt. Egy francia inas ügyetlensége folytán kigyulladt a premontreinek istállója. Szerencsére sikerült elfojtani. Meglátogatott Szép tanár, akinek Moliere egy kötetét adtam olvasni.

Szeptember 3. Nagy prépost Izsóval Veszprémbe utazott, a franciák a táborban a bor mellett összeverekedtek a Württembergiekkel, kartáccsal lödöztek. A sebesültek számát egyesek ezerre, mások 50-re teszik.

Szeptember 6. A püspöknél ebédelttem hat francia tiszttel s a körmendi plébánossal együtt.

Szeptember 7. Híre jár, hogy Károly Ambrus főherceg, a primás, szeptember 3-án meghalt s 5-én temették.

Szeptember 8. De Puli generalis Párisba utazott, hogy az angolok ellen Irországba induló lovasságot megszervezze.

Szeptember 9. Meglátogatott Litta francia mérnök, hogy régi pénzgyűjteményemet láthassa.

Szeptember 10. A pap kertben ásogatva régi pénzekre akadtam. Vacsorán nálunk volt Saumier, aki a piavei csatában Volsker tábornokot megölte.

Szeptember 13. A franciák az alsó postát lezárták. Sétálás közben II. Claudis idejéből való pénzt találtam.

Szeptember 17. A franciák négy ágyút hoztak.

Szeptember 27. A franciák parancsot kaptak, hogy még gyalogos embert szerezzenek a Rábán keresztül.

Szeptember 30. Napoleon rendet alapít: Chevalier de Trois Toissons d' Or. Három aranygyapja vitézek rendje.

Október 4. Ferenc király nevenapján d.e. 9 órakor a püspök ünnepi misét mondott, amelyen megjelentem. Vacsorára nálunk volt Kiss ügyvéd, aki a franciák szemtelenkedése miatt házáat üresen hagyta és holmiját máshova vitette.

Október 6. Grázból visszaérkezett Kiss kereskedő s elbeszéli, hogy Ferenc napján a grázisok a franciák engedélyével városukat kivilágították, feliratokkal, jelképekkel fejezték ki ragaszkodásukat a legjobb uralkodó, Ferenc iránt. A püspök, Attemps gróf és néhány más előkelőség 24 órán át fogva voltak a városban amíg a város a követelt 2 milliót le nem fizette, a tirolisok pénzt vernek ezzel a felirattal "Grafschaft Tirol" és egyfejű sas képpel.

Október 12. Szabó kanonoktól a Nagyprépost számlájára ideiglenesen kölcsönvettem 300 forintot s neki készültem az utnak. A püspök urtól kaptam útlevelet De Brochue francia generálissal irattam alá. Laki tanárral 1/2 10 kor indultunk el Sárvár felé, de a reblok miatt kénytelen voltunk

visszafordulni. Váton ebédeltünk ezért 2 forint 30 krajcárt fizettünk.

Innen megváltoztatott útiránnyal Szentgyörgy felé mentünk.

Október 20. Királyunk aláírta a békét.

Október 24. Az ágyukat elszállítják Szombathelyről.

Ha abból a szempontból vizsgáljuk a megszállás tartamát, hogy milyen eredménnyel jártak Napoleonnak a lakosság fellázítására irányuló törekvései, különbséget kell tennünk a háború kezdete és a megszállás utolsó szakasza között. Különösen fontos ezzel kapcsolatban a nyugati vármegyék megatartása, egyrészt, mert itt léptek fel a legnagyobb sullyal, másrészt pedig ennek bekövetkezése és tovább terjedése döntő fontosságú lehetett volna a francia hadsereg további előnyomulásában. A háború elején mindenki lelkét átjárta a hatalmas erővel jelentkező lelkesedés, de ezt leszámítva kötelességnek tartották a császárt a franciák ellen vállalt harcában segíteni. Az uralkodó részéről megnyilatkozó kezdeti mellőzéseket ellen sulyozta a franciák hatalmas anyagi követelése és az udvariasság mázával kezdődött rablással. A szombathelyi polgárság, mint azt a továbbiakban látni fogjuk, olyan anyagi terhek szenvedő alanyává vált a francia követelések során, melyek még a franciákat lelkesedéssel fogadók között is lángrellobbantották a gyűlölködés szikráját. E napról-napra fokozotabb mértékben erősödő kizsákmányolás miatt egyáltalán nem hitt a nép Napoleon szavának. Minthogy a gazdasági terhek különösen az alsóbb néposztály körében okoztak elviselhetetlen nyomort, Napoleon ezzel ezt a néptömeget vesztette el, melyet a legkönnyebben nyerhetett volna meg törekvéseinek. Így Szombathelyen. illetve a vidéken mindössze két jelentéktelen esetről van csak tudomásunk, hol az elégedetlenség a hatóságok törvényes rendelkezéseivel kapcsolatosan jelentkezik. 24./

24./ R. Kiss István i. m. 269. oldal. "Ugyanezen vármegyében, hol a polgárok Szombathely utzáin együtt harcoltak az insurgensekkel, a rohoncziak pedig kaszákkal és vasvillákkal fogadták a barátságot hirdető frantziákat; az aasádi jobbágyok elolvasván a proclamációt s abból "magunknak valami könnyebbitést remélvén", érkeztek a felszőlvi vágyiakkal és megtagadták a robotot. A miskai parasztok még nagyobb merényletre vetemedtek, midőn a pesti lovas ezredből Melatinszky nevű sebesültet egy közember ezen községen át szállított a pápai kórházba s ott előfogatot akart váltani, a parasztság apreja-nagyja, férfiak, nők és gyermekek vegyesen dorongokkal, fejszékkel és villákkal támadták meg és bár a plébános csillapította és tartoztatta az erőszakoságtól, egyon akarták verni őket. Csak a pesti ezred segédjének és erdinánczainak váratlan megjelenése folytán menekülhettek

A franciák által terjesztett falragaszos hirdetések, melyek hivatva voltak az elégtelenséget szítani, nem találtak kellő visszhangra, a kifüggesztési parancs is mindenütt ellenkezésbe ütközött s csak erőlyes fellépésre és katonai őrizet igénybevételével ragaszthatták ki, de így is többhelyen a nép felküldte ezeket a megyei uraknak. Fokozta a bizalmatlanságot a francia ígértekkel szemben az a körülmény is, hogy a barátság nem sokáig tartott, s sok helyen a lakósággal szemben erőszakosan léptek fel. A hatóságok rendeletei is igyekeztek a francia megtévesztéssel szemben védelmet nyújtani, s nádor már május 6-án intézkedett a közbiztonság megerősítéséről, s elrendelte, hogy "ha valami kiáltvány féle íratokat osztogatnának, azokat kobozzák el. 25./ A franciák előnyomulása idején tehát nem beszélhetünk a lakóságnak látható formában megnyilatkozó elégtelenségéről, azonban az időközben lejátszódó hadi események kihatásai következtében változásról kell beszámolnunk.

A döntő harcok előtt a fegyveres fellépés ténye csökkentette ugyan a különben is valószínűtlennek látszó francia ígéretek realitását, 26./ a győri csata után, különösképpen a fegyverszünet tartama előtt azonban ismét találkoznak a szép szavakkal és ígértekkel tört nyerni akaró francia törekvésekkel. S nem csak a megvert és erejét veszített nemesi hadak, hanem a kiéhezett és lerongyolódott városi lakosság között is igyekeztek maguknak híveket szerezni, Napoleon elgondolásába egyszerűen beleillett volna az önálló Magyarország, hogy így Ausztria erejének megtörésével az orosz cárral való megegyezéssel biztosítsa uralmát keleten s így minden erejét Anglia hatalmának megtörésére fordíthassa. A franciák jól látták a nép nyomorát, a városok kifosztottságát s így tervük nem is volt reális alap nélkül. Fegyveres erejük régi hírét is sikerült a wagrami csatában visszaszerezni s mind ezen pozitívumok

25./ R. Kiss István i. m. 269. oldal.

26./ Jellemző ezekre az ígértekre, hogy "maga Eszterházy herceg nevetett, emidőn meghallotta ezen kósze hírt, hogy Napoleon neki szánja a magyar koronát. " Sasvári Á. i. m. 21. oldal.

birtokában a franciák, különösen az ezzel a feladattal megbízott Narbonne, semmi nehézséget sem láttak tervük keresztülvitelében, Miedelemlük téves voltát azonban élénken bizonyítja a békekötés ténye, ennek megállapodással ugyanis nem jutották befejezéshez Napoleon tervét, Ausztria feloldását. Az országban a helyzet annyira súlyos volt, hogy a vezetők úgy nyilatkoztak: " hogy a nép jó volt még augusztus elején, de a sok fuvarozás a erődítési munkák, melyekre oly kevés bérért kényszerítették, hogy abból megélnie lehetetlen a az átvonuló katonaság erőszakossága és zserolása, annyira elkésértették, hogy nem lenne tanácsos kezébe fegyvert adni."27./ A nép elégedetlenségét irónikusan, de az akkori viszonyokra mégis jellemzően fejezi ki a Kresznerics Ferenc által feljegyzett "Rábaközi Magyarok Imádsága": " Mi Atyánk Ferenc, ki vagy Tatában, szentségtelenítettik most a Te neved. Jöjjön el a Te Országod ismét reánk. Legyen a Te akaratod, nem a had folytatásában, sem a gyalázatos fegyverszünet hosszabbításában, hanem az áldott békeségnek helyreállításában, valamint Magyarországon úgy itt nálunk a Rába közben is. Adj nekünk más kenyeret, mert a mi mindennapi kenyerünket foleszik a frentzia sáskák és bocsásd meg a mi vétkeinket, melyeket ellened zugolódva kénytelen is elkövetünk, valamint mi is megbocsátunk minden számfűlű, dőre minisztereidnek, kik a sok szomorú vigasztalások ellen is minket ezen hit és nyakszegő oktalan háborúba belédűntöttek. Minden, más tökkel ütött vezéreidnek, kik ez oktalan háborút még oktalanabbul vezették, minden nyulszívű nemes katonáidnak, kik Győr előtt a kevesebb számu ellenség előtt szarvas lábbal megfutemodván Pestig meg sem állottak. Minden gonoszlelkű tisztviselőidnek, kik az igazságtalan francia sartzet még igazságtalanabbul vetették ki, és köznyomoruságból meguknak hasznót hejteni nem állottak, szóval mindezeknek, kik ellenünk vétettek és ne vigy minket kísértésbe, ne vigy minket újra háborúba, hogy netán még mi is zsák utzába szoruljunk, hanem szabadíts meg jó királyunk inkább a frentzia seregtől,

27./ Kiss István i.m. 264 oldal.

28./ Kresznerics F.: Analecta Philologica. Tud. Ak. M. Nyelvt. 4-r. 11.

ez anglus aranytól, a magyar igazságtételtől, a néma hadiszerencsétől, az orosz segítségétől, a külső erőszaktól, a belső egyenetlenségtől, a gyáva igazgatástól, a sok megkegyelmezéstől, a vérkebeskedéstől, a krajzáros gazdaságtól, a papír pénztől és minden gonosztól, végre ezen képpen Mi Atyánktól is, hogy a sok gondba bele ne öszüljön minden hejzála. Amen."

Ugy látszik osztrák részről is veszélyesnek itélték a helyzetet 29./ s talán ezért vezették az osztrák seregeket Magyarországra s hogy Ferenc annak ellenére, hogy majdnem 200 ezer főnyi haddal rendelkezett elfogadta a békefeltételeket 30./

29./ "Bizony akármiként tetette is a kormány a nyugalmat, nagyon világos jelek mutatnak arra, hogy nem volt minden aggodalom nélkül egy eshetőséges magyar felkelés miatt" Balogh Gy. i.m. 104 oldal.

Élelmezési nehézségek.

A franciák megjelenésével valóságos méhkassá változott a város. A kiket előző nap a kíváncsiság még kicsalt az utcára, másnap már a gond emésztett. A francia tisztek, a város vezetői és a megánosok körében is egyaránt igyekeztek a lehetőség szerint a felsőbb rendeleteknek eleget tenni. Az első napok eseményei már is kiábrándítottak mindenkit a szabadságot hozó franciákból, kik kiéhezve és fáradtan érkezvén a városba ugyyszólván szabad folyást engedtek vágyaiknak a mint a polgárok elkeseredett hangú beadványai mondják "reárontottak a békés családokra". A május végén érkezők még mindent fizetnek az üzletekben, június elején már teljesen kiürülnek az üzletek, erőszakkal elhurcolják a marhákat. A Tekintetes Nemes Vármegye Commisarius Ur kérésére többen bizonyítják, "hogy midőn a mult 1809-ik esztendőben megesezt Junius Holnapnak 7-ik napján a francia Armadia ide Szombathelyre bérohant, ezen éczaka tisztelt Commissarius Ur inspektioja alatt lévő magazinumot fölörvén abból a franciák zsákokban zabot és szénát is a mennyi csak kellett és teozet Nékik annyit hordottak a Magazinumhoz a strásák menni nem bátorkodván a történt dolgokat csak távolról szemlélték." 1./ Ugyanez a sors érte a mészárosok hús-készletét és még a legelő teheneket is. Minthogy az elhajtott tehenekért és az elvitt húsért a tulajdonosok pénzt nem kaptak a további vásárlásnak nem volt meg a lehetősége. A város a keszthelyi vásáron vett több ezer forintért marhákat, amit azonban a császári "Ausztia Népünk el foglalta". A városnak pedig elengedhetetlenül szüksége volt húsra, mert a sokat szenvedett lakosság már saját ellátásáról sem tudott gondoskodni. A nehézkes élelmezési viszonyoknak tudható be részben az is, hogy a szemináriumot a szokotnál korábban bezárják és a kispapokat haza bocsátják. 2./ Annál nagyobb volt a veszedelem, mert a polgároktól már nem lehetett újabb pénzádót követelni, mivel ugyis elég súlyos adóknak voltak alávetve. Az élelem beszerzése pedig egyuttal a

1./ Városi Leváltár. Fasc. 1303. N° 24.

2./ dr. Géfin Gy. l.m. 264. oldal.

megánbirtokosok állatállományának védelmét is jelentette, mert így a franciá katonák a polgárok állatállományát megkímélték volna, ami gazdasági szempontból lett volna előnyös. bár így is fordultak elő olyan esetek, hogy a legelőkről egyszerűen elhajtották a marhákat. Ez a kiméletlenség általános jálllegű a franciák között, több panasszal fordul a vármegye vezetőségéhez a polgárság, hogy a katonák lelövöldözik teheneiket, kocsira rakván elszállítják azokat. Szombathelyen úgy látszik megfélezték a vezetők a katonák zsarolási ösztöneit, mert más városban nem elégedtek meg, hogy a lakósságot kocsik, lovak, élelmiszerek előállítására kötelezték, hanem vagyonuk kiedására is kényszerítették őket, úgy, hogy sokan menekültek el a franciák elől. Sümeg városát különösen sanyargatták és ez kényszerítette Spinitzhofer nevű sümegi polgárt a francia katonák kiűzésének megkísérlésére, ami a város lakosságával kerülve második alkalommal sikerült is. 3./ A fent említett nyomós okok következtében a Permanens Deputatie kényszerítvén kénytelen volt a franciák által részben megkímélt falu gazdasági erejét igénybe venni a elrendelni, hogy alább felsorolt községek kötelesek a rájuk kirótt marhákat minden késedelem és kifogás nélkül Szombathelyre beszállítani:

Ják	6 tehén	4 ökör
Nárai	3 "	2 "
Németh Keresztes	2 "	2 "
Magyar Keresztes	3 "	2 "
Cséke	3 "	2 "
Vépp	4 "	2 "
	21 tehén.	16 ökör.

Úgy látszik nagy szüksége volt az állatokra a városnak, mert a június 11-én megjelent rendelet már a következő napra kéri az állatok beszállítását. Együttel inspektort rendelnek, ki ezen helységeken a terhet arányosan elosztja, kialakudja a szigoruan ellenőrzi a parancs végrehajtását. Természetesen ezek a vásárlások pénz nélkül történtek, megígérve ugyan a lakóságnak, hogy hiány nélkül meg fogják téríteni a kialakudott összeget.

azonban ez az ígélet teljesítése mint később látni fogjuk a legnagyobb jóindulat mellett sem volt keresztülvihető. A város annyira ki volt fosztva, hogy élelmet nem lehetett találni. A magánosokat ez annál súlyosabban érintette gazdasági szempontból, mert nemcsak élelmezésük vált elviselhetetlenül nehézé, hanem földjük megművelése is körülményessé vált, az állatok elhurcolása következtében. A Permanens Deputatio szigorú rendeletekkel igyekezett ennél fogva a visszaéléseket meggátolni. Július 26-án a Bizottság a következőket rendeli el: "Közönséges tapasztalásból tudva lévén, hogy ezen megyében mindenféle élelemre való de legfőképpen a Baromfiak és a tojások a két izbéli tudnivalik a Császári Királyi Ausztriai és Frantzia hadseregek által nagyobb részben eltétettek, úgy hogy ezen igen szükséges élelem valóokban a vásárokon és városokban a hiányosságot nagyon érezheti, ezen hiányosságból eredett drágaságot még az ugynevezett Tyukászok és Baromfikereskedők a megyében drága pénzen összevenni szokott előre vétellel és a megyéből való kivittel nagyobbátják, erre való a Tyukászoknak minden tojással vagy Baromfival való kereskedés és annak a megyéből való kivitele szorossan figyelmeztetik egyszersmint Sz. Biró Urakk úgy a Kőszegi királyi városnak is meghagyatik, hogy járáseikben és kiváltképpen a széleken ezen tilalmat kihirdessék." 4./ A büntetések gyakori száma mutatja, hogy a visszaélések eléggé el voltak terjedve.

A különböző természeti csapások és a terhes katonatartás lassen nem csak a város területén tartozkodók élelemmel való ellátását, hanem a polgári lakosság élelmezését is érthetően nagy mértékben megnehezítette. A városnak két szempontból is létérdeke volt az élelmezés zavartalan biztosítása; a francia ketoneság számára azért, mert ellenkező esetben fegyverek szereztek volna érvényt parancsaiknak, a lakosság nélkülözése pedig hasonlóan súlyos következményekkel járt volna. A város élelmezését a vidék látta el, szekereken szállítva a vásárokra a gabonaneműeket és élelmiszereket. Egyesek kihasználták ezen körülményeket és hamarosan felütötte fejét a "fekete kereskedelem", ami megnehezítette a különben is szű-

kös

4./ Vármegyei Levéltár. Proc. Permanens Deputacionis 1809. jun. 26.

élelmezést, másrészt kizsákmányolta a vidéket. Egyesek a városba jövő szekerektől megvásárolt gabonát a város belterületén erre a célra bérelt helyiségekben felraktározták s drágán adták tovább. Így ennek sem a vidék látta hasznát, hanem az ezzel üzérkedők, kik között nagy számmal szerepel a zsidóság. A gabonaneműeket vidéken annyira felvásárolták, hogy a vásárok tartása lassan feleslegessé ~~xáxx~~ kezdett válni. Az üzérkedők így valószínűleg kisa^{it}jították meguknak a terményekkel való kereskedést, s a szűkalküdő városi nép gabonaneműek vásárlási lehetőségét a "fekete piacra" szorították. Ezen üzérkedés annyira elhatalmasodott, hogy egyesek megfelelő tőkéjük nem lévén, a szekér-gabonákat nem vásárolták meg, csak lefoglalták s pár óra múlva drágán továbbadták. Ezen módja a kereskedésnek természetesen átragadt a gyümölcsre és egyéb élelmiszerekre is. A város előljárósága hasonló esetek megismétlődésének akadályozására több közgyűlésen tárgyalta és szigorú rendelkezéseket léptetett életbe az üzérkedők ellen. Már a megszállást jóval megelőző időkben is foglalkozik a városi közgyűlés a visszaélésekkel. A "kofáknak" a piacon való kereskedést eltiltják, hogy a gabonaneműeket a város lakosságának biztosítsák, piaci inspektort választanak, s megtiltják, hogy nem szombathelyi polgárok a városban helységet béreljenek, amit élelmiszerek felraktározására használtak fel. Hogy pedig a gabonák előzetes összevásárlásának lehetőségét is csökkentsék úgy határoznak, hogy a piacon kereskedni téli 9.ⁿ nyáron 8.ⁿ, előt nem szabad, kivéve a pékeknek, kik a publikumot és gyakorta a katonaságot kenyérrel tartani kötelesek. 5./ Az üzérkedést így sem tudják megakadályozni s kénytelenek a század első évében hozott rendelkezéseket, minthogy a panaszok állandóak, megismételni. De a franciák elvonulása után sem változott a helyzet: az 1809. évi termést a franciák felélték és elszállították. 1810-ben az üzérkedések régi formában ismét jelentkeznek a szeptember 19.-i közgyűlés megismétli némileg kibővítve az előző évek rendelkezéseit.

6./

5./ Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1803-1805. 1805. június 1. gyűlés.

6./ Városi Levéltár, " " " 1808-1810. 1810. szept. 19.

Francia katonák elszállásolása és élelmezése.

Ha Szombathelynek a francia háborúkkal kapcsolatos eseményeit vizsgáljuk, azonnal szembetűnik a város előnyös földrajzi helyzete, ami lehetővé tette, a város gazdasági képességeinek igénybevételét a császári, illetve a nemesi csapatok elhelyezése és átvonulása számára. Már az eddigiekből is következtethetjük, de a továbbiak során ez még világosabbá válik, hogy a város gazdasági erejének jelentősnek kellett lennie. Nemcsak a kötelezőnek előírt segítségnyújtást teljesítik, hanem ezen felül is ajánlanak fel gazdasági javakat a császári sereg számára. Szombathely ebben az időben lakosainak száma is kiterjedése szempontjából jelentősnek még nem mondható. A század elején népessége 3-4000 közt ingadozik. Hat utcájáról van tudomásunk: Kám-, Gyöngyös-, Nagy-Karitsa-, Kis-Karitsa-, Forró- és Fül-utca, melyek még eléggé rendezetlenek.

A város gazdasági ereje a vidék termékenységében gyökeredzik. Magában a városban kevés a mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozók száma s egyre növekedik az iparosoké. Ekkor még közigazgatásilag nem tartozik a városhoz az 1885-ben hozzácsatolt erősen mezőgazdasági jellegű Ó-Perint és Szentmárton községek. A város központi jellegének kidomborítását jelenti a francia háborús idők. Az elszállásolt katonák élelmezése a vidék számára terményeinek közvetlen a városban való értékesítését jelenti, természetesen addig, míg a megszállás be nem következik. A város vezetősége számolt a császári seregeknek Szombathelyen való tartózkodásával és a város magazínjaiban igyekezett tartalék-gabonaműt és takarmányt rektározni. Ezáltal ezekben az időkben még szorosabbá válik a vidék és a város kapcsolata, ami eredményezte, hogy a város a császári seregek itt tartózkodását lehetővé tudta tenni. Az átvonulások azonban egyre ismétlődnek s lassan a város már nem tud elegendő élelmet szerezni, a lakosság is kénytelen nélkülözéseket szenvedni. Ez a nélkülözés a megszállás ideje alatt eléri a maximumát, minthogy az okozója a katonaság élelmezése és a különféle hadiadók. A város lakosságára nézve ennél súlyosabbak ezek a terhek, mivel a század elején már eléggé kivette részét a hadviselés okozta meg-

próbáltatásokból. 1796-ban még önként ajánlt fel a polgárság 500 mérő zabot a császári hadak megsegítésére. A következő években szintén megismétlődnek a beszolgáltatások, aminek hatása különösen 1802-ben érezhető, mikor kedvezőtlen időjárás okozta silány termés miatt majdnem éhinság fenyegette a városi polgárságot. Az 1805 évi beszolgáltatások különösen nehéz feladat elé állították a várost, minthogy a lakosság a folytonos követelések következtében anyagilag kimerült.

A francia megszállás előtti élelmezést illetőleg tehát nem csodálkozhatunk azon, hogy ezt a lakosság csak nehezen tudta teljesíteni. 1809-ben május 31-én érkezik az első francia had Szombathelyre, 600 lovas és 400 gyalogos, kik nagyon előzékenyek voltak, minthogy ők hozták magukkal a császár kiáltványát. Az első napon még a város mellett táboroznak, majd tovább vonulnak az ország belsejébe. A következő sereg megjelenésével már megkezdődnek a város súlyos napjai. Ha ez előző évek katonatartását figyelembe vesszük, technikailag nem is okozhatott különösebb gondot elhelyezésük, hisz a város erre eléggé fel volt készülve. Különböző rendeletekkel igyekeztek rábírni a polgárságot, hogy házaikban megfelelő férőhelyet biztosítsanak a franciák katonái számára. A város nagyobb épületei, szeminárium, dominikánusok rendháza, városi ispotály, magazinok, a katonaság rendelkezésére bocsájtattak, de a polgárság ezáltal korántsem szabadult meg a katonatartás követelményeitől s házaik hamarosan megtelnek Napoleon császár katonáival. A város vezetői mellé tolmácsot rendelnek, mivel a magistratus tagjai közül egy sem beszélt franciául. Hogy a város vezetőségét mentesítsék a sok munkával járó lakás-és istálló összeírásoktól ezek ügyek intézésére is inspectort választanak. A városnak már június első napjaiban tekintélyes kiadásokat okoznak az átalakítási munkálatok s az elszállásolást, élelmezést intéző tisztviselők fizetése. Ugyancsak súlyos feladat elé állította a franciák megjelenése az egyházmegye püspökét, Perlaky Somogy Lipótot, ki tekintélye latbavetésével igyekezett a város érdekeit védelmezni a megszállókkal szemben. "Mikor Szombathelyen a két sereg előharcosai nekikeseredett lélekkel törtek egy-

másra, kötelességének tekintette, hogy most se szűnjék meg övéivel jót cselekedni, s ezért az ellenséges sereg vezéréhez akart menni, hogy őt megkérlelje. A frantzia kivont karddal, dühösen rohant rá, ő azonban arcának tiszteletreméltó tekintetével kérelmének teljesítésére bírta." /Steiner püspöki titkár elbeszélése./ 1./ A megszállás alatt a püspöki residenti állandó tartozkodási hely a francia sereg tisztjei számára. Már június első napjaiban megteltek a polgárok háza is francia katonákkal. A katonaság elhelyezésénél csak a férőhelyek számát vették ~~igénybe~~ figyelembe, amiből az élelmezés terén nagy aránytalanságok származtak. Egy "Az 1809. Die 1e junii Szombathelyen táborozott francia seregnek administralt eledelekről és személybéli számról szóló connotatie" 2./ szerint a katonák száma utcák szerint a következőképen oszlott meg:

Kám utcában	233 francia katona	53 polgár házábanál
Gyöngyös "	233 " "	71 " "
Nagy-Keritsa "	170 " "	59 " "
Forró "	330 " "	92 " "
Forgó és Kiss-Keritsa "	161 " "	38 " "
Föl "	197 " "	71 " "
13 város "	38 " "	12 " "
	98 " "	15 " "
	1.430	411

Ez a szám azonban nem marad állandó, rövid időközökben változik, június 5-én pl. már a következőképen alakul, a helyzet:

Kám utca	173 francia katona
Föl "	165 " "
Gyöngyös "	166 " "
Forró	205 " "
Forgó és Kiss-Keritsa	155 " "
Nagy-Keritsa	137 " "
13 város "	29 " "
	1,030

1./ Dr. Gréfin Gyula i.m. 268 oldal.

2./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 150.

Gazdasági szempontoktól az elhelyezésnél nem vettek figyelembe, hanem mint már említettük a férőhelyek száma volt az irányadó s általában egy családnál három-hat katona volt elszállásolva. De nemcsak a városban, hanem a városon kívül is voltak elhelyezve katonák, kiknek elhelyezéséről ugyan nem a város gondoskodott, de ezeket is számításba kell vennünk akkor, ha a katonaságnak élelemmel való ellátásáról beszélünk, mert mint látni fogjuk a városban levő katonák száma idővel kevesbbedik ugyan, de az élelem követelések nem csökkennek, mert a városon kívül táborozó katonákat is a várostól követelt élelemmel igyekeztek ellátni. Az első hónapban, hecsak a városban elszállásolt katonákat vesszük számításba, a katonasság a város lakóságának kb. $1/3$ -át teszi ki. A város már ennél súlyosabb időket is átélt, minthogy egy 1808 június 22-én kelt s a vármegyéhez intézett beadvány szerint a katonatartás a város polgárait annyira terhelte, hogy "Némelyeknek szobáiból is kivonulni kellett eleintán. Ugyan 5.6. utóbbpedig minden gazdához 40. 50. is bé quartélyoztatott, Kiket is Kenyérrel, Czukmizzel, Ágyi ruhával, gyertyával tartottak. " 3./ Mint az eddigi kimutatásokból látjuk, a katonák száma ezer közül mozog s csak kevéssel emelkedik ez fölé. Az elszállásolt katonák élelmezését nem mindig és nem teljes mértékben a szállásadó gazda látta el, hisz az akkori szűkös viszonyok ezt már is megcáfolnák, hanem több esetben csak hozzá kellett járulniok hus, bor, kenyér beszolgáltatásával az élelmezéshez. Minthogy ezek a kimutatások ezzel a céllal készültek, hogy a kiadások egykor majd megtérítetnek, amire nem került sor, pontosan feltüntetik az élelemmel ellátottak számát, sajnos nincs feltüntetve ugyanezen kimutatásnál az elszállásoltak száma, ebből az összehasonlításból a polgárságnak gazdasági helyzetése lehetne érdekes következtetéseket levonni. A Gyöngyös utcában július hónapban pl. így alakul az élelemmel ellátottak száma: július 10-én 46, július 11.-én 41, július 12-én 56, július 13-án 36, július 14-én 12, július 15-én 30, július 16-án 34, július 17-én 7, július 18-án 9, július 19-én 60, július 20-án 65, július 22-én 65, július 23-án 65, július 24-én 58, július 25-én 12, július 26-án 5, július 27-én 11, július 28-án 28, július 29-én 30-án, augusztus 3./ Városi Levéltár. Fasc. 132. N° 123. Közölve a függelékben. 1 sz.

2-án 306 személyre főztek. 4./ A katonák számának csökkenését egyes utcák szerint is megfigyelhetjük, pl. a Fő utca 12-én 190, 13-án 184, 14-én 94, 15-én 81, 16-án 55, 17-én 46, francia katona volt elszállásolva. Ebből az adatokból érdekes következtetést lehetne levonni arra vonatkozólag, hogy Szombathely, francia szempontból, katonailag milyen szerepet játszott, vagyis, hogy mennyiben vett részt a városban elszállásolt katonaság a további hadműveletekben. Gazdaságilag hamarosan kiélik a katonák a várost s az élelmezettek száma erősen csökken, ennek ellenére, hogy augusztusban a városba szállásolják el, a nem fizetett adók fejében, a 28-as sz. dragonos ezredet. Egy augusztus hónapi kimutatás szerint pedig a városban élelmezett katonák száma 415 közlegény és 51. tiszt. 5./

Kiss-Keritsában és Forgóban	7	tiszt,	28	Strásester	káplár	és	közlegény
Gyöngyös Utzában	9	"	59	"	"	"	"
Küszögi	3	"	85	"	"	"	"
Pósta	20	"	98	"	"	"	"
Kám	8	"	78	"	"	"	"
	47		348				
Szentmártonban	4		67				
	51	"	415	"	"	"	"

Az élelmezett katonák száma tehát állandóan ingadozott, s november vége felé különösképen csökkent. Ennek magyarázata a város szegénysége, illetőleg a kizsákmányoltsága, ami érthető is, ha tekintetbe vesszük az időnként átvonuló seregek követeléseit és hogy a középületekben elhelyezettekről is legelőbb részben a polgárságnak kellett gondoskodni, ami a kimutatásokba nincs felvéve, pedig csak magában a dominikánusok rendházában 520 sebesült francia katona volt elhelyezve. A polgároknak is ki volt szabva, hogy hova és hány katona számára kell élelmet szállítani. A polgárok terhei azonban nemcsak az ellátás okozta költségekből állottak, mert egyuttal több helyen ren-

4./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 153.

5./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N^o nélkül. Egyes kimutatásokban az elszállásolt és részben élelmezett katonák száma családonként is fel van tüntetve. Kettő közül a Függelékben. 3 és 12. sz.

delet végrehajtását követelték tőlük, a város részéről, az elhelyezés megkönnyítése érdekében, ami szintén kiadást jelentett. Így már a császári seregeknek a városon való gyakori átvonulása kényszerítette a város vezetőit olyan rendelet kibocsájtására, amely minden a városban lakó gazdának kötelezővé teszi az istálló rendbehozását, illetve akiknél ez nem volt, szoknál rövid időn belül való létesítését. Ezt a rendelkezést 1805-től kezdve többször megismétlik és szigorítják, de még így sem hajtották végre, úgy hogy 1808. május 18-án, 1809. február 6-án és március 11-én szigorúan megparancsolják a rendelet végrehajtását a inspektorra bízzák ennek ellenőrzését. Aki pedig nem teljesíti a rendelkezést minden egyes felülvizsgálás alkalmával 20 forintra büntetik. 6./ Szintén rendeletileg kötelezték a polgárságot, hogy a katonák élelemmel való ellátását, kiszolgálásának zavartelenségét is biztosítsák, aminek végrehajtására személyzetet kellett fogadni. Természetesen csak hosszas utánjárással sikerült ezt a városnak keresztülvinni, minthogy tapasztalták már korábban, hogy a költségek megtérítésére nem számíthatnak. Ugylátszik azonban, hogy az utóbbi rendelkezés elől nem nagyon tudták magukat mentesíteni, mert egy június végi kimutatás a szolgaszemélyzet elég nagy számáról tanuskodik: 7./

Utca neve	Legény	Kotsis	Béres	Szolgáló	Összesen
Forró Utca	50	5	5	57	115
Föl " "	25	13	2	40	70
Gyöngyös " "	14	11	-	40	65
Kám " "	14	-	5	14	33
Keritse " "	16	-	7	35	58
	119	29	17	186	341

Érdekes összefüggést kapunk, ha az elszállásolt katonaságot, a házak és a szolga személyzet számát vesszük vizsgálat alá.

6./ Prot. Priv. Seb. 1808-1810. 1808. május 18. gyűlés.

7./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 152.

Utcá neve.	Házak száma.	Szolgaszemélyzet száma.	Katonaság száma.	Egy ház- ra eső katoná száma.
Forró Utca	92.	115	330	3.5
Fő1 "	71	70	197	2.7
Gyöngyös "	71	65	233	3.2
Kám "	53	33	233	4.4
Keritsa	59	58	170	2.8

Ebből a táblázatból is láthatjuk az egyenlőtlenséget a katonák elszállá-
solása körül. Ha elfogadjuk jómodunak azt a házat, ahol tartottak szolga-
személyzetet a szegénynek, ahol nem, akkor gazdaságilag azonnal szembetű-
nik, a Kám utcabeliek súlyos megterhelhetése. Tekintetbevéve, hogy itt
volt a legkevesebb ház és ehhez viszonyítva is a legkevesebb ^{szolga} személyzet,
mégis elég nagyszámu katonaságot volt kénytelen eltartani. S nem mentő kö-
rülmény ebben az esetben a katonák számának későbbiek során való csökke-
nése, mert ez a többi utcára nézve is érvényes. Általános következteté-
seket nem vonhatunk le, hisz ehhez egyes polgárok anyagi viszonyait is kel-
lene ismernünk.

Hogy egyes családoknál mennyiben tettek eleget az ellátással és el-
szállással kapcsolatos kívánalmaknak, arra következtetni az általános
jellegű kimutatásokból pontosan nem lehet, de ha egy polgártól egy személy-
re 1/2 font húst és 1/2 icce bort kértek egy étkezéshez, akkor az élelme-
zést, az első hónapra vonatkoznak ezen adatok, nem mondhatjuk szűkösnek.
A követelés teljesítéséről pedig tanuskodnak az átvételt igazoló u.n. bon-
nok. Mint később látni fogjuk; több esetben még nagyobb követelésekkel is
fellépnek.

A polgárságnak nemcsak a katonaság élelmezéséről, hanem azok tulaj-
donát képező holmikra is vigyázni kellett. Érdekes erre vonatkozóan a köz-
gyűlési jegyzőkönyvben olvasható eset.

8./ A polgárok ingóságaikban nem szenvedtek nagyobb károkat s a francia katonák által történt eltulajdonításokról nincs is tudomásunk. Ha előfordultak ilyen esetek, igyekeztek azt elhallgatni s udvariaságukkal enyhíteni. A lakosság azonban hamarosan kiismerte az udvariaskodó franciákat, kik az élelem megszerzése érdekében mindent elkövettek. Nem vették tekintetbe, hogy egy szegény földhözragadt polgár egyetlen tehenét viszik el, vagy egy sok gyermekes család éléskamráját fosztják ki. Az élelmiszer eltulajdonításokon kívül lopások nem fordultak elő, sőt az egyes házaknál elhelyezett katonák kártevéseit, a követelményekhez mérten, nem mondhatjuk nagyoknak. A halálozások alkalmából felvett leltárak tanúsága szerint ugyanis a több oldalalt elfoglaló ingatlan felsorolások közt csak egy-két pohár, tányér, evőeszköz mellé van feljegyezve, hogy a "franciák itt létekor mind eltörtek és méltán kilehet hagyni". A polgárok panaszos beadványaiban sem szerepel őket ingatlan javak eltulajdonításával illető vád. Nem is érdelemte volna ezt a sokat szenvedő és mélkülöző polgárság, hisz a mellett, hogy anyagilag teljesen ki volt szolgáltatva a megszállóknak, mindenki igyekezett az adott helyzetben a város vezetőségének a francia katonák tisztas elszállásolását célzó rendelkezéseit teljesíteni. A legkülönbözőbb helyekről hordták össze az elszállásolás kényelmét biztosító tárgyakat. "A Strázsa Háznál mely előbb a Patika ház volt" a franciák rendelkezésére állott:

" Egy ágy a Város Ispotályából, egyet Szalmapárnával együtt

Egy matrutz vagy párna, Lepedővel, egy lepedőt P. Deminikánusoktól.

8./ " Minekubána a múlt Október Holnapnak 31-ik napján a folyó 1809-ik Esztendőben Balogh József Házában quartélyban levő 28. Dragonyosoktól három pisztolok valaki által ell tulajdonittatni állitattnak, mellyek is ell tulajdonittatása a Házi gazda gondatlanságának vagy annyibul is inkább tulajdonittatik minthogy szokások szerint oda haza ritkán volnának és egyéberánt a szobasajtokon rossz zár lévén a Házat annak rende szerint bezárni ne lehet, minthogy pedig azok ára egynek-egynek 15 forint számláltatván összeséggel 45 f negyven öt forintok igen sürgettetnének mivel mind azonáltal mestanság a nagy gyomoruságok és szükség miatt legkevesebb pénze sem volna arra való, feleségestül együtt a panaszlott Felek azon könyörögnek, hogy helyettek egy dareb időre valamely kasszábul annyi samme pénz a M. Magistratus által költsön adatni resolváltassék."

Prot Priv. Sab. 1808-1810. 1809. november 2. gyűlés.

Egy vánkös P. Dominikánusoktul egyet, vánkost madraczot egyet a Város Ispitályából

Egy pad a Város Házátul

Két székö a Tiszt szobájában a Város Ispitályából kettőt

Egy kalamáris

az Város Ispitályából

Egy gyertyatartó

Egy nagy Lámpás Keller Györgytul

Egy fogas az Vármegyeházatul

Egy funt Gyertya minden nap." 9./

"Udvardy András Ur házánál levő Ispitályban

Két nagy fazék Egyet az Város Ispitályából, egyet az Szürke Barátoktul

Egy nagy korsó víznek az a Város Ispitályából kettőt

Két nagy leveses tál az P. Dominikánusoktul kettőt

14 vagy 15 paplan vagy pakrotz az Város Ispitályokból." 10./

A város által felállított ispitályokban is gondoskodtak szalmazsákokról, pokrócokról, néha paplanról is. Sőt a város még ingeket is adott a megszállóknak, mint azt Persa Mihály szabómesternek a városi "Nemes Magistratus és Erdemes Communitas"-hoz fizetésemelésért írt beadványából ki-
világlik, kérésének jogosultságát ugyanis a következőképen okolja: " 335
Ingeket a frentziák számára szabattam házankint kiosztottam és ismét beszedetnem kellett. " 11./

A rendeletek szerint a város minden polgárának még az itthon maradt nemeseknek is kötelessége volt a quartélyozás terheiben egyenlőképpen résztvenni. Ez természetesen a gyakorlatban kivihetetlen volt, mert egyeseknél hónapokig, más helyeken pedig csak pár napig tartózkodtak katonák. Hiába fogadott a város inspektort a quartély ügyek intézésére, az egyenlenségeket nem tudták eltüntetni, mert sokan igyekeztek ezen terhek alól magukat mentesíteni. " A Frentzie Oberster Ur panaszkodván, hogy it-
ten a városban a quartélyok heányosan vagynak föl osztva az szegényebbekre

9./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N^o nélkül

10./ " " " " " "

11./ " " " " " 111.

számosabb, az Birtokosabbakra pedig semmi katonaság quartélyban nem tétetett különösen pedig az belső Tanácsosoknál semmi quartélyozó nincs, ezen panasz eránt az Városi Magistratusnak meg hagyatott, hogy agol illyes hibák vegynak, tüstint egy kiküldendő frantzia Tiszt Urral meg jobbitják, jövendőre pedig az Belső Tanácsosnak is magokat, ezen mostani környül állásokban az illyes terhek viselésétül szabeddá ne tegyék." 12./ Ugyanezen eset fenn állt a természetbeni követelményeknél is. A leltárok szerint egyeseknél a pincében 100 akó borokat találrak, míg a város vezetősége csak nagy erőfeszítéssel tudta a követelt mennyiséget előteremteni. Míg egyesek kénytelen voltak földjeiket is eladni, hogy a kiszabott sarcot megfizethessék, addig voltak kik csak kis mértékben vettek részt a terhek viselésében. 13./ Aránytalanságok származtak abból is, hogy nem vették tekintetbe, hogy az illető polgárnál tiszt, vagy közlegény volt-e elszállásolva s ezek tartását egyenlő teherként kezelték s az abból eredő aránytalanságokat még a vármegye sem acceptálja. A tisztek szálláshelyüket nagyon megválogatták s a püspöki residentián, vagy az előkelőbb polgárok házaiban szállásoltattak el. kiknek tartása már kényelemszeretetüknél fogva is költségesebb volt, de még inkább súlyosbították követeléseik, mert nemcsak élelmiszereket, hanem többször fényűzési cikkeket is követeltek s behajtásuknál nem egyszer katonáik segítségét is igénybevették.

12./ Vármegyei Levéltár. Közgy. Jegyzőkönyvek. 1809. augusztus 3. gyűlés.

13./ Egy nemes özvegyének pénztárneplójában pl. csak a következő tételek szerepelnek, amelyek a franciákkal kapcsolatosak:

18. juniusik az Frantziákra ételre-italra költség	40 f.
25. juniusban két beteg Frantzia tisztekre	25 "
2. augusztusba jött hozzám fő Kapitánra költöttem	16 "
29. október jött hozzám két Frantzia tisztek költöttem reájok ételekre italokra	6 "
1. nov. isméth volt nálam kétt Frantzia tisztek költöttem reájok	6 "
3. nov. isméth volt nálam Frantzia Tisztek költöttem reájok	14 "

Összesen.... 107 f.

Már az eddigiek során is láthattuk, mily sokoldalúak voltak azok a követelmények, és károsítások, melyeket egy katonatartó szombathelyi polgárnak viselnie kellett. Ha különféle pénzbeli adókat nem vesszük figyelembe, amelyekről részletesebben a következő fejezetben lesz szó, ezen megterheléseket a következőképen összegezhetjük:

1./ természeti javak beszolgáltatása, a/. városnak,

b/. vármegyének

2./ katonaság élelmezése a/. polgárok házáinak,

b/. elszállítva az élelmet,

3./ a katonaság tartásával kapcsolatos terhek, a/. épületek rendbehozása,

b/. alkalmazottak fizetése.

4./ a katonák kártevősei,

5./ a kötelező mennyiségen felül követelt élelmiszerek.

A város minden egyes polgárának kötelessége volt bizonyos mennyiségű terményt beszolgáltatni. Ezeket a terheket mint a város polgárságának tagjai kötelesek voltak viselni. Az ezen felül adott mennyiségről ugynevezett Nyugleveleket, bonnokat állítottak ki a franciák, megígérve ezek árának megtérítését a város által szedett adóba való leszámításával. Látva a követelések különbözőségét, a természeti javak beszolgáltatását, a károsítások megígért visszafizetését a különböző nemű adóknak változó adókulcs szerinti beszedését, nem csodálkozhatunk azon az összevisszaságon, ami a különböző bizottságok körében uralkodott. A Permenensi Deputációnak, vármegyének, városnak és polgárságnak is egyaránt elsőrendű érdeke volt, hogy a beszolgáltatott javakról írásbeli igazolást tudjanak felmutatni, mert csak az esetben számíthattak ezek visszafizetésére, illetve a még hátralevő adóba való beszámításra. Szeptember 18-án Rizzo francia generális leiratában kifejti, hogy rövidesen rendezni kívánja a fennálló pénzügyi és gazdasági ügyeket, kijelentve, hogy a tárgyalásnál, ill. elszámolásnál mind a megánosok, mind a közigazgatási fórumok részéről csak nyuglevelekkel igazolt tételeket vesszük figyelembe s az ezekkel el nem számolt össze-

get nem fogják tekintetbe venni. Érthető izgalmat keltett ez a rendelkezés, mind tartalmánál, mind pedig rövidre szabott határideje miatt. Hirdetmények, levelek kibocsájtásával hívják fel a lakosság figyelmét, "hogy minden néven nevezendő valami tett adományokról szálló Frantzia Nyug-Levelek, vagy tett Requisitiokról ki-adott megismérő-Levelek, vagy ugynevezett Bonnok a, most következő Október Hónapnak első napjáig egy, Szombathelyen össze rendelt különös Deputatio elejbe, a; melly ezeket rendbeszedni fogja és ugyan jelessen Ebergényi Lajos Surrogát Noterius Urnak kezeiben adni el ne mulassza, hogy azoknak a' Frantzia Sarczban leendő bé-számbálása eszközöltethessék." 14./ Ez a rendelet súlyosan érintette a polgárságot, hisz a nyugtázott kiadások mellett tekintélyes összeggel szerepelnek olyan tételek, melykről térítvényeket nem adtak. Ez annál súlyosabb volt, mert legközvetlenebbül érintette a polgárságot s így hiába fordulnak panaszukkal a hatóságokhoz, azok nem vehetik kéréseiket tekintetbe, mert ezek beszámítása viszont a városnak a francia parancsnoksággal való elszámolásánál jelentett volna mínust. Így előállott az a furcsa helyzet, hogy a kárt szenvedett lakosságra adót vetettek ki, hogy a város az el nem számolható kiadásokat pótolhassa. Az előljáróság összeíratta részben a nem nyugtázott kiadásokat is, hogy a Deputatio elé terjessze. Egy "A Frantzia katonaság tartásáról szóló lejstrom" 15./ augusztus 2.-november 18-ig a katonatartó polgárok költségeit 29 ezer forintra teszi. Ebben a felsorolásban csak 168 polgár szerepel. Egy másik felsorolásban a katonák kártevésai vannak összegezve s e szerint május 31-től szeptember 30-ig 80.439 forintba kerültek a franciák a város polgárságának. 16. Jelentős szerepet játszik a követelésekben a bór, aminek megszerzésére a franciák

14./ Városi Levéltár. Fasz. 131. N° 67. Közölve a függelékben 7 sz.

15./ " " " 131. N° 153.

16./ " " " 131. N° 153.

ugyancsak minden lehetőt elkövettek. A bor azon tételek közé tartozik, amelyeket nemcsak a városban lévő, hanem a főhaderő katonasága számára is szállítottak. A város maga is jelentős bormennyiséggel rendelkezett, az adók révén is, de a követelések a magánosok készleteit is erősen igénybe vették. A vármegye is többször fordult a polgárokhoz ebbéli segítségért. A város vezetősége igyekezett rábírni a polgárságot, hogy önkéntes adományokkal, felajánlásokkal járuljenek hozzá a terhek viseléséhez, hogy a város ezáltal más követelmények teljesítésétől megszabaduljon, azonban nem erőltették meg magukat ezen a téren a polgárok. Általában pedig a borbeszolgáltatásnak tettek legkönnyebben eleget, többeknél még a megszállás utolsó napjaiban is találunk jelentős mennyiségű bort.

Már a békekötés után, de még nagyobb mértékben a katonák kivonulásával megindul mind a vezetők, mind pedig a magánosok részéről egy nagyarányú rendezés. A legfontosabb volt természetesen a kizsákmányolt lakosság pénzbeli segélyezése, mire különben is jogalapjuk volt, hisz kiadásaik megtérítésére írásbeli ígéretet kaptak. Erre azonban az akkori körülmények között nem kerülhetett sor, hisz a város olyan szegény volt, hogy nemcsak a magánosok követeléseinek, nem tudott eleget tenni, hanem a vármegyének is sokáig adós maradt a sere megfizetésével. Méginkább méltányolhatjuk a város szomorú helyzetét, ha tekintetbe vesszük, azokat a természeti és egyéb jellegű csapásokat, amelyek a 10-es években a városi polgárságot sújtották. A pénz értéke egyre csökkent s az adóságok visszafizetésével kapcsolatos problémákat még mindig nem rendezték, így elintézetlenek maradtak a polgároknak a városi előljáróshoz intézett jogos kérelmei. A lakosság megsegítése is egyre húzódtott az országos gazdasági bajok miatt. A tanácskozások állandó tárgya a magánosok pénzviszonyainak rendezése és a közszükséglet fedezését célzó segítség. A polgárok megsegítéséről közvetlen a megszállás után nincs is tudomásunk. Hogy a város rendezés munkálatait elvégezhesse, pénzre volt szüksége, s így nemhogy segíteni nem tudta a polgárságot, hanem maga is megsegítésre volt utalva. A békekötés körüli időkben senki sem akarta már fizetési kötelezettségét teljesíteni s így a város a megszállás utáni időkben próbálta az elmaradt adókat; franciá sere,

subsidiális adó, insurrectionális költségek, beszédni. 1812 február 4-én is az elmeradt adók befizetését követelik, a polgárságtól, mivel sokan többszörös felszólítás ellenére sem voltak hajlandók kötelezettségüknek eleget tenni, ellenük pert indítanak, aminek költségeit az adófizető fél viseli. 17./ Hogy ezek a fizetési felhívások nem vezethettek eredményre, azt az egész országra kiterjedő gazdasági válság is magyarázza.

Szombethely polgárai még a helyi jár¹alégu költségeket is kénytelenek voltak vállalni. 18./

17./ Városi Levéltár. Fasc. 135. N° 35. Közölve a Függelékben.

18./ Több kimutatás van a város levéltárában, melyeken névreszólóan fel vannak tüntetve a polgároknak a megszállás következtében adódott költségei. Egy közölve a Függelékben. 9 sz.

Pénzügyi terhek.

A francia háborúkkal kapcsolatos megpróbáltatások között a legsúlyosabb volt a franciák által kivetett sere, amely két részből állott: természetbeni beszolgáltatásokból és hadiadókból. Különösen a hadiadók nagyságának súlyát még a behajtás közbeni nehézségek és visszsélések is növelték, nagy gondot okozva így a város vezetőségének. Napoleon politikai elvéhez tartozott a legyőzött népeknek súlyos hadiadóval való sanyargatása. Ha pusztán csak az 1809 május 31. és ez utána következő napok gazdasági terheit vizsgálnók akkor is túlságosan nagy követelésekkel találkozoznánk, de, hogy megérthessük a város vezetőségének egyrészt a Permenens Deputatiohoz, másrészt pedig a Nemes Vármegyéhez benyújtott kérelme panaszos, elkeseredett hangját s a lakosság negatív magatartását a követelésekkel szemben, vizsgáljuk meg a francia megszállás előtti időknek Szombathely városát sújtó gazdasági terheit is, ami a katonaság tartásában és az átvonuló seregek élelemmel való ellátásában mutatkozik.

Hogy Szombathely kénytelen volt ily nagy részt vállalni a háborús idők terheinek viselésében, abban is közrejátszottak a város földrajzi adottságai. Szombathely már abban az időben is a vidék gazdasági központja s közel fekszik Ausztriához. Természeti viszonyaira jellemző a föld termékenysége, a közvetlen közelében elterülő sík vidék pedig kitűnő terepül szolgált a nemesi felkelt seregek gyakorlatozásaira és ezek egybegyűjtésére. Már az 1797 évi nemesi felkelés alkalmával, a fentemlített okok következtében, fontos szerep jut Szombathelynek. A nemesi seregek megszervezésére húsz-három évvel később, 1809-ben ismét gyülekező helye volt a város a nemesi gyalogos és lovas seregeknek, ami által Szombathely a magyar nemességnek hazfiás, hadászatiilag középkorissnak mondható, megmozdulásából méltóképpen kivette részét. A nyugati kapuban fekvő városon az országból nyugat felé vonuló csapatok csaknem kivétel nélkül, minden alkalommal keresztül vonulnak. Ennek a város életé-

ben oly mozgalmas idők anyagi áldozatairól szeretnék röviden beszámolni, hogy kellőképp méltányolni tudjuk a szombathelyi polgárságának a francia megszállás ideje alatt hozott áldozatait.

A város az átvonuló s napokig, sokszor hetekig a városban tanyázó katonaságot köteles volt saját pénzén eltartani, illetve erről gondoskodni. Hogyha a városnak az erre a célra részben átalakított helyiségeiben nem volt férőhely, leggyakrabban az az eset állott fenn, a magánosoknál elszállásolt katonák költségeit is a város fizette. A katonák pedig ugyancsak nem szerénykedtek s a katonatartó polgárok élelmiszer készletét teljesen felélték. " Mindenféle főzelékekkel s gyertyával is mindenkor providiálni kellett, ellenkező esetre pedig készek azonnal káromkodásra és veszekedésre is.", 2./ mondja egy vármegyéhez intézett beadvány. Hogy milyen mennyiségű élelmet fogyasztottak el, arról pontos adatunk nincs, de jellemző, hogy 2 hónap alatt a katonaságnak három elkelommal jutattak 6282 kenyér porciót, aminek az ára 1280 forint 28 krajcár. A város megtérítés fejében csak nagyon kevés összeget kapott. Járt ugyan a vármegyétől minden katona után ugynevezett "schleffkrajcár", de ennek kifizetése hosszas időbe került és még 1809-ben is az 1806 és 1807 esztendőkre kijáró schleffkrajcáérokért könyörög a város. 3./ A terhek különösen súlyosbodtak az 1809 esztendő elején, minthogy 1808 évtől egész 1809 áprilisáig, sőt májusban és júniusban is, kis megszekítésekkel, állandóan tartózkodott katonaság a városban. Volt idő, mikor nemcsak a város által a katonaságnak rendelkezésére bocsátott épületek, hanem a magánosok háza is megteltek katonákkal, így a vendéglőkbe is katonákat kellett elszállásolni. Ilyen körülmények között a város kénytelen volt, mikor híre jött, hogy " Kenizsáru a Generalis Commandónak kellek érkezní" kérni a vármegyét, hogy ennek másutt jelöljön ki szállást, minthogy a "Commandóval hatven tisztt is szokás szerént érkezik". 4./

1./ Természetesen a francia háborúk kezdete óta állandóak voltak ezek az anyagi áldozatok, de mi csak az 1808 óta viselt terheket vizsgáljuk, minthogy ezek közvetlen kihatásával lehet számolni.

2./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 50.

3./ Schleffkrajzárok pl. 3296 napra csak 54 forint 56 x tettek ki.

4./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 23.

Ezen szomorú helyzet kényszerítette a várost Nagy Méltóságu Gróff Megyebéli Kormányzó Ur Kegyelmes Urunkhoz fordulni a következő sorokkal:

"Azon keserves nyomorultság mellyel Szegén Városunk egy darab időtül megterhelve sinlődik Excellentiádnak véleszületett Kegyelméhez sérelmeink enyhítése végett mély alázatossággal folyamodván méltó fejhajtással jelentem, miképpen a mostani a még eddig tapasztalatlan szükségben és drágaságban a folyó 1808-ik esztendőbeli Militaris esztendőben Katona Lovak tartására, amint itt nyilván volna 6236 porcio vagyis 779 1/2 mérő zabot és 6236 porcio vagyis 624 mázsa szénát a T.N. Vármegyére parancsolatunk révén ki állítanunk kelletik, holott még eddig sőt ami több még a mult esztendőben történt Retirenda alkalmatosságával ily soha sem csak ill Számban, de majd fél ennyire sem kényszerítettünk adni, szénát sem kénytelenítettünk mint mestenában pénzen venni Kegyelmes Ur". 5./ Hogy mennyire kellett a városnak a pénz, mutatja, hogy mindezeket a terheket azért sorolják fel, hogy a vársban lévő két gyógyszerészt az adónak a megfizetésére kényszerithessék. Majd így folytatják: " Ide járul továbbá a só hordattatásunk a gebonának, lisztes hordóknak 8ly fáknek, és több effélének több száz, vagyis inkább ezer forintokból álló fuvarok, mellyek is amint a Tettes gazdálkodó Deputatiohoz a mult Holnapokban a Commiseriusok Menapuletiojának közönséges megvizsgálása végett alázatosan általunk b e adott Tabellából volteképen kivilágosodik, hogy olykor igen csekélység, némelykor pedig éppen semmi sem vetetett imputatioben innénd is tehát városunk nagy summa pénzbeli deperditát szenved. " 6./ A katonatartási díjek követelése körül úgy látszik visszaélések történtek, mert az 1809 február 25-i gyűlésen elhatározzák, hogy a katonák költségeit csak akkor fizetik ki, ha az Ord. Városi Bíró Urnak aláírásával ellátott nyugtát hoznak.

Ezek a terheken kívül természetesen városunk is résztvett a magyarországnak, Ausztria hatalmi állásának megmentéséért, vállalt ember-ennyaggal való segítségnyújtásában. Katonák toborzására több felhívást kap a város,

5./ Városi Lelvéltár. Fasc. 131. N° 151.

6./ " " " " " "

de önkéntes felajánlások is történnek. 7./ 1808 decemberétől kezdve már tárgyalják a nemesi felkelés ügyét, ami a következő hónapokban állandó tárgya lesz a közgyűléseknek. 8./

Mindezekhez járul most a franciák által kivetett sara, ami mind nagyságát, mind pedig hatóterületét tekintve jóval felülmúlja az eddigieket, mert míg az eddigi katonatartással járó terhek jórészt csak a városi kasszá-
nak okoztak hiányt, a franciák megjelenése a magánosok készletét is kiürítette, a hadiadó pedig pénzbelileg teljeses kihasználta fizetőképességüket. A júliusi fegyverszünet következtében az ország nyugati része, / a Rába folyótól nyugatra / a franciák kezébe került. Nagy munkával láttak hozzá a vidék gazdasági, népességi viszonyainak megismeréséhez, természetesen azért, hogy a hadi követeléseiket ezeknek megfelelően terjesszék elő. Szombathelyre külön nem vetettek ki pénzbeli adót, a városnak a vármegyei adóhoz kellett, az általa megszabott mértékben hozzájárulni. Természeti javakat azonban a szombathelyi polgárok is kénytelenek voltak teljesen a franciáknak átengedni. Szombathely francia terheinek megállapításánál nemcsak a hivatalosan megállapított mennyiséget kell számításba venni, hisz ezt csak július 27-től viselték, mert már május 31 óta állandóak a franciák részére történő természetbeni adományok, mint a lakosság, mint pedig a város részéről. A vármegyétől követelt hadiadó 1.807.058 frank 82 18/51 centime, de ugyanilyen súlyosak voltak a természetbeni követelmények is: követelnek 3.168 q búzát, 2.536 q rozsot, 11.707 köböl zabot, 5.853 q szénát, 4.390 q szalmát, posztót, vásznat, bőrt, 588 ökröt, vagy 2.352 q húst, 258 lovat és 7./ "Közönséges akarrattal elvégeztetett, hogy a Város részéről 4 vagy 5 Regruták verbuváltatnak oly formán mindezonáltal, hogy minden jó móddal verbuváltassanak s ezzel is bizonyossá tétetik, hogy ezen szolgálattyyok csak ezen háborúnak végéig fog tartani Handgeldet pedig minden egynek aki bé fog vétetni a város 20 forintot fog fizetni, hogy pedig ennél jobb folyamattya lehessen muzsikuskokat fogadjanak evvel a városban járván ug verbivállyanak." Városi Levéltár. Prot. Priv. Seb. 1793-95. 1794. május 3. gyűlés.

8./ A nemesi felkeléssel részletesen foglalkozik R. Kiss István I.M.

- nagymennyiségű bort. Összesen 1.419. 243 forint 31 krajcár értékben. 9./ Megindultak a tárgyalások a vármegye vezető emberei között egy új adókulcs megállapítása céljából. Ennek alapja egy, a vármegye polgárainak jövedelmeit és jövedelmeit pontosan feltüntető, "Conscriptio". 10/. De bármilyen hosszadalmasak és minden apró részletre kiterjedőek voltak is ezek a megállapodások mégis hamarosan kitűnt, hogy erre a célra nem alkalmazhatók. Mivel pedig állandóan sürgették az adó első részének befizetését, azért az 1807 -i bevallás dupláját szedték be. Ricce generális, a magyarországi adóügyek irányítója, időközben egyre érdeklődik a vidék gazdasági és népességi viszonyai felől, részletes kimutatást kérve a községek lakosságáról, a termények mennyiségéről és a marha állományról. Egyben értesíti a megyét, hogy a neki küldendő leveleket küldőnc által Sopronba irányítsák.
- 11./ De megállapodás így sem jött létre közöttük, úgy hogy Ricce generális is Szombathelyre jön augusztus 7-én, és ebben az ügyben tárgyalásokat folytat a város vezetőségével. Ugyancsak augusztus 10-én is városunkban tartózkodik. 12./
- 9./ Az eredeti részletes kimutatás közölve a Függelékben. 15 sz.
- 10./ Ezen "conscriptioban" minden lakosok ezen megyének, a Ki ebben akár mely névvel nevezendő hasznát vagy jövedelmet vészen elkerülhetlenül bele megyen egyedül az adózó nép, de az is csak annyira marad ki, amennyire valóságos Contributio alatt lévő fundusokat bír, ezen adózó nép között találhatunk nagy számban olyan sorsu emberek, kik Regale Beneficiumokat bírván, gyengében azonnal tractáltak, mint hogy pedig itten az egilisek sértődnének, ezek is nemesek között idejárul még az is, hogy azon Nemtelenek akik im mobili Nemes Fundusokat bírnak mind azon által nem vagynak contributio alá vetve ezek úgy tractáltassanak mint a-kárminémű nemes emberek. Vármegyei Levéltár Protocollum. 1809 junius.
- 11./ Balogh Gyula I.M. 101 oldal. Ricce generális behatóan érdeklődött az ügykörébe eső dolgok iránt. Egyik levelében értesítést kíván, hogyan keletkeznek a közjövedelmek, mi az az adó kulcs, hogyan vezetik az adó könyveket. Balogh Gy. I.M. 104. oldal.
- 12./ Ezen jelen volt a Frantzia Commandirozó Generális, a Körmondön /Körmenden/ tart szállást. Népes volt ezen gyülekezet. Számos vendégeket ebéddel kitartott az nap Mált. Püspök. Ezek között volt az említett Frantzia Generális is. A környüllállásokhoz képest vidám volt a társaság és az idegen vendégek ittak a magyar nemzetnek egészségéért. Ezen vármegye is érzi a rá vetetett hadi adónak sullyát. Azért ebben állapodtak meg, hogy a gubona adó béli adót 3 részben emint lehetséges T.I. 14-én és 20-án Bécsbe felküldje. De egyszersmind, amit lehetetlen ugyanis letenni, a többi adóra nézve egy követtség által könnyebbités kérjen. "Dunántuli Hírlap." 1809. I. kötet 378 oldal.

Mivel a vármegye nem tudta teljesíteni a súlyos beszolgáltatásokat a franciák hogy reális alapot adjanak követeléseiknek és nehogy a vidék a fizetés/ megtagadásával megmeneküljön a súlyos adótól augusztus 3-án a fontosabb helységeket, köztük Szombathelyt is, francia ezredek szállják meg. Szombathelytől augusztus 3-tól egész november 18-ig a 28. számú dragonos ezred tartja megszállva. 13./ Ezen kívül még tetemes összeggel járul hozzá a vármegyének fizetett adóhoz; fizetett 5.199 forint 10 krajcárból álló dupla contributiot és 4.713 forint 40 krajcár dupla subsidionalis sarcot, emihez járult még a különböző természeti javak beszolgáltatása és egyéb költségek.

Ha a város károsodásairól beszélünk kétszeresen számításba kell vennünk az/ egyházi hatóságok kizsákmányolását, mert egyrészt a városnak anyagilag is kért jelentett a kebelében lévő egyházi intézmények katonai célokra való igénybevétele, másrészt a súlyos gondokkal küzdve nem állíthatták szolgálatukat teljes mértékben, a különben is nagyobb felügyeletet kívánó, erkölcsi rend fenntartásának szolgálatába. A püspöki rezidenciát és a kanonokok házeit minden egyes átvonulás alkalmával igénybevették. Avszeminárium épületét ugyancsak át kellett engedni, a Dominikánus kolostort pedig kórháznak használták. A ferencrendiek szintén súlyos anyagi áldozatokat hoztak a békesség fenntartásá és a francia követelések kielégítése érdekében. A francia hadak közeledtének hírére, pénztárkönyveik tanulsága szerint a zárda lét lovát is eladták, " ne Galli rapiant". Azonban még így sem menekülhettek meg a károsításoktól, mert közvetlen a megszállás megszűnte után, Hettyey András és felesége Hőgyészi Mária 300 forintos alapítványt létesít a Francikánusok számára, hogy ezzel is segítségükre legyenek a franciák okozta károk megtérítésében. 14./

13./ Még a kisebb falvak sem kerülhették el a "francia sáskák" pusztításait. Balogha és Kiss Unyom 100-100 Pusztá Radóc, Polán, Hermán, Seé 200-200, Egyházas Radóc, Sorki Ujfalu, Szőlős, Olad, Nagy Unyom 400-400, Uj Perénth pedig 600 katonával szerepel egy november 2-iki kimutatáson. A kimutatás közölve a függelékben.

14./ P. Kiss Elemér I.M. 168 oldal.

A város nemcsak a területén tartozkodó franciák ellátását volt köteles részben közvetlenül, részben közvetve vállalni, hanem a szomszéd vármegyék terheihöz is hozzájárul. Így például a komáromi és győri sáncmunkálatokat pénzzel és emberrel is segítette 1809 szeptember 13-án a francia generális a várostól Sopron vármegye megsegítésére követel 1.300 köböl búzát és 1686 köböl rozsot. A vármegyéhez beszolgáltatott bor mennyisége is tetemes volt, mivel azonban sűrűn kellett ezt adni, ennek mennyiségéről csak időnkénti összeírások vannak. Egy ilyen kimutatás szerint 66 személy összesen 1067 ekó bort szolgáltatott be a vármegyének. Ha most mindezekhez hozzávesszük a katonatartással járó egyéb terheket, nem csodálkozhatunk azon, a negatív megtartáson, amivel a lakóság az adóbefizetéssel kapcsolatosan viseltetett. Az anyagi megpróbáltatások oly nagy feledat elé állították a várost, hogy ezeknek teljesítése szinte keresztülvihetetlennek látszott. A bor beszolgáltatás körül különös nehézségek adódtak, mert a városnak egész borkészletét fel kellett áldoznia és ezt a Permanens Deputatio nemcsak hogy tekintetbe nem vette, de azokat a kereskedelmi kedvezményeket sem biztosította számukra, amit más helységbeliek élveztek. Ez kényszerítette a tanácsot egy ezel a kérdéssel részletesen foglalkozó feliratot küldeni a Permanens Deputatiohoz. " A Tettes Deputatio egyedül ezen városban a Bor kereskedést gátolja ujfolag egyetlen várostul sem az elvitelnek, sem az árak leolvasásának bizonyos idejét nem szabván 1000 ekót kíván; Tettes Deputatio! Rohoncson, Cseitán, Inczéden, N. Szent Mihályon, Szalonokon, Pinkafelden, Felső Börben, N. Ujváron, és az azon tájon többi lévő Németh Városokban és helységeiben mellyek nagyrészen szőlő hegyeket is bírnak, nagyobb és nevezetesebb a borkereskedés, mint ezen egyetlen nyomorult Szombathely városában. Ezek a francia katonaság ~~na~~ tartásának súlyát még nem érezték: Ezek Boreit az Olasz Országi Nagy Ármádia nem vesztegette, melly itt hordószámra 349 ingyenekót a városbéliek boreit meg ivott, annyit ha nem többet elvesztegetett, azonkívül amit a városbéliek itce számra házaiknál edtek, lágerben hordottak és most olly nagyszámu katona tisztek quartélyaikon ingyen nem iszák boreikat és még is ezek bor kereskedése nem csak nem gátoltatik, hanem inkább most virágzásban vagnon és ezen tájon lévő bőr kereskedőktől kik kö-

zött némelyeknek öt hat száz akó hever pincéjében még senki egy itzét sem requirált és illy bizonytalan időre ezeknek borei nem sekvestralattik. Szerencsétlen Szombathely Városa! Bizonyára egy ilyen szegén város szünet nélkül való terheltetésének az ~~síx~~ lesz szomoru következése, hogy maholnap a Tettes Deputacio a néma feleknek fog parancsolni. Ezekre való nézves, hogy a szomoru vándorlásra ne juttassunk, tovább is szünet nélkül mély alázatossággal esedezünk a Tettes Permanens Deputatio színe előtt, méltóztassék azon 26 Augusti könyörgő levelünkben foglalt dupla subsidiumból és ebből eredett bornak adásátul bennünket mint adózókat fel szabadéttani, vagy ezt a terheknek egy arányos föl osztása által elviselhetővé tenni, többnyire pedig Uj meg Uj terhektől mellyeket mások nem éreztek, bennünket mint legnagyobb teher viselőket megmenteni. Borkereskedésünkben tett gátlást felszabadéttani ha már a megígért 742 akó Bort nem is, legalább a fölét és ha utóbb még több Bor kívántatnék más utakon, módokon megszereztetni." 15./ Az adók nagyságát, a természetbeni követelmények mennyiségét a Városi Tanácsnak a Permanens Deputatiohoz intézett augusztus 26-i, egyben első, beadványából ismerjük. 16./ Az új elosztás szerint a várostól 5.199 forint 10, krajcár franciá sarcot követelnek, mikor a városi kassza mérlege minusz 3.935 forint 13 krajcár. Összesen 38.926 forintát /beleszámitva a természetbeni javakat is/ kérnek, ami annál súlyosabb, mert a városnak a járási főszolgabíró állításával ellentétben, nincs hatalma a "püspöki T.

Káptalan és az ittlévő Nemes Urakat" a hozzájárulásra kötelezni. A város a köz érdekét szolgáló pénzügyi követelményeknek kölcsönvétel árán is eleget tett a most a deputatio a subsidiumnak és a franciá requisitionális bornak megadására is kényszeríti, feledve, hogy "Szombathely Városa ugy is kéz és láb alatt lévén mindenkor, midőn más helységbéliek a nyomoruságról nem álmodnak ennek a súlyos terheket kiállni kell, holvott pedig a Teher Viselesnek propositio szerint mindenkor egyarányosnak kellene lenni, következés képpen

15./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 95. Közölve a Függelékben. 5 szám.

16./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N^o - 95. Közölve a Függelékben. 4 "

nem egy Helységbélieket, hanem az egész publicitást illetné." 17./ A város polgársága augusztus 29-ig 52.072 forint kárt szenvedett azonkívül, mint közbiztonsági személyek rendszeresen alkalmaztattak " és több számtalanszor előfordult és fordulandó dolgoknak véghezvitelében éjjel és nappal mennyit fáradoztak és éjjel-nappal fáradozván házi munkájokat, mesterségjeiket, élelem szerzésére való idejeket, gazdaságbéli javeiknak hátráltatását, vagy több ezer illyes rövidségeiket és azokból származott számtalan és kimondhatatlan érzékeny káraik siralmasan siratgattyák emidőn más helységbeliek ezekről még nem is álmodoztak, valamint tehát a szombathelyi Contribuensek ezen terhekre semmi legkevesebb okot nem nyújtottak, úgy nékik azokat tulajdonéttani sem lehet, következés képpen ebbéli subsidiumnak a Szombathelyi Contribuenseket semmiképpen nem érdekelheti, a többi előlszámlált s általunk eddig keservesen viselt Terhek pedig nem egyedül ezen szegén nyomorult várost hanem többi egész megyebéli Contribuens Népet illeti." 18./ Kérésük azonban nem talált meghallgatásra, a Tánács újból hasonló kéréssel fordul a Permanens Deputatiohoz, mert "azt tapasztalni kénytelenítettünk, hogy nem hogy ezen terhek ell viselhetnénk de legtöbbször közüllünk mindennapi kenyerekre is alig virradnak, úgy, hogy a Frantzia Katonaságnak mindennapi tartásokra és Czugemisekre maguk tehetségéből elégtelenek lévén másoktól mindazok megszerzését mindaddég kölcsönzött pénzzel, melyet már kölcsön nem is találnek, bár magok megkoplaltak és kénytelenítettettek élni." 19./

A terhek állandóan súlyosbodtak. Szeptemberben kellett segíteni a fent említett összeggel Sopron vármegyét és hozzájárulni a komáromi és győri sánc elkészítésének költségeihez és munkálataihoz.

17./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 95. Közölve a Függelékben 6 sz.

18./ Városi Levéltár. U.o.

19./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 95. Közölve a Függelékben.

A gabona készlet teljesen elfogyott s így a megszállók által követelt mennyiséget a vásárokon bírták csak megszerezni. Szeptember 18-án a Tekén-
tetes Nemes Vármegyét kéri a város, hogy a kiszabott terheket csökkentsék
s őket mint legnagyobb mértékben károsítottakat a további követelések elől
mentessék, mert " így a sorsunk minden embereknél még a robotos Paraszt
Jobbágyoknál is alábbvaló lenne, mert ezek a subsidiumtul, Ugy a frentzia
requisitiotul is mentesek." 20./ A bor beszolgáltatásának már csak Körmen-
den való vásárlás által tudnak eleget tenni, mert ebbéli sérelmeiket nem
orvosolták, s így ismételten kéri a vármegyét, hogy borkereskedelmüket a-
kadályozó gátlást szüntessék meg, a követelt mennyiséget csökkentsék. A
sarcot így is egyre sürgeti a vármegye úgy, hogy ezt a só-jűvedelméből
kénytelen fizetni. A borkészletet is annyira kiélték a francia katonák,
hogy a vármegye által követelt 25 akó bort sem tudják beszállítani s így
ezt is a szomszédos falvakban vásárolják. Még ugyanebben a hónapban újabb
követelésekkel kell számolni a városnak. A szeptember 20-i gyűlésen jelenti
az Ord. Bíró Ur, hogy a franciák időhalasztás nélkül kérnek 2.323 porció
zabot és 2.323 porció szénát és 2.323 porció szalmát. Utsitást adnak ki en-
nek beszerzésére minthogy Executioval fenyegetnek. Szent Mihály napjára kel-
lett befizetni a szembathelyi püspökségnek járó 1.200 forint census és dézs-
ma pénzt is, mivel azonban " cassáink teljeséggel kiürültek" halasztást
kérnek. 21./ Szeptember 23-án újabb levél érkezik a városhoz, melyben kö-
vetelik a subsidium fizetését, mert ellenkező esetben francia Executioval
fognak élni. Minthogy a dupla contributio és más " ellkerülhetetlen kiadá-
sok" annyira kimerítették a városi pénztárákat", ennek kifizetése óriási
nehézségekbe ütközött s könnyítése érdekében öt beadványt intézett a város
a Permanens Deputatiohoz; eredménytelenül. A helyzet annál súlyosabb volt,
mert a lakosság is teljesen kimerült az állandó fizetések következtében;
hozzá kellett járulnia a városi közterhekhez, fizetnie kellett a hadiadót
és hadisegélyt, azonkívül terményneiből, gabona, liszt, bor, széna is kel-
lett beszolgáltatni.

20./ Városi Levéltár. Fasc. 131. N° 179. Közölve a Függelékben. 8 sz.

21./ A város vezetősége már 1799 február 4-i gyűlésen bizottságot választ
és küld olyan kéréssel Bécsbe, hogy a város királyi rangra emeltessék, s ez r
által megszabaduljon a püspökségnek fizetendő terhektől. //Lásd részletesen

Résztvettek a város által kiküldve, a vármegye által költöztetett különböző munkálatokban, miért ugyan a pénzbeli ellenszolgáltatás meg volt ígérve, de ennek beváltására egyelőre semmi remény sem volt. A várostól követelték a subsidionális sere fejében 4.713 forint 30 krajcárt és 118 akó bornak Bécsbe szállítását, 29.5 akót pedig a városban levő katonák ellátására, ami összesen 3.811 forint. A városnak sikerült 6.000 forint kölcsönt szerezni, a hiányzó összeget szintén kölcsönvétel útján fizették. Alig fizette meg a Tanács a követelt összeget, máris újabb követelések elé állították: a megszálló katonák lovai tartására kértek 896 porcio, vagyis 128 köből zabot, 896 porcio^r 15 fontos szénát. A vármegye pedig egyre követelte az elmaradt összegeket, minthogy kényszerítve volt erre Ricce generális által, óriási gondot okozott, a pénzbeszedés új szakaszában, az adókulcs megállapítása, a mivel egyesek a fizetéssel elmaradtak, az új adókulcsra való átszámításnál is nehézségek mutatkoztak. Mindenki nyugött az óriási adóterhek súlya alatt; a nemesség a bevallott hadisegély kétszeresét, az adózó nép adója kétszeresét, a zsidóság pedig a türelmi adó háromszorosát fizette.

22./ Ugyanakkor gabona, bor, liszt, beszolgáltatását is követelték. Mivel nemcsak a vármegye területén tartozkodó katonaság, hanem a fősereg egyrészt is tőlünk élelmeztek, rendeletet adtak ki, hogy a lakosság a reájuk vetett bort jó és használható "qualitásban, úgy nem különben tartós jó hordókban az előbb meghatározott terminusokra, rész szerint Keoszogra, rész szerint Szombathelyre beállóttni a hordókat magok pecsétjeikkel bepecsétolni, végre ugyan ezt hordókra mind az tulajdonosnak nevét, mind pedig az abban foglalt bornak mennyiségét egy reája ragasztandó cédulákra feljegyezni, el ne mulassák. Azon nem vár esetre pedig, ha valaki maga betse félre tételével és a köznek megcselásával oly rossz és használhatatlan bort állítana be, hogy az az által vevő Prantzia Tisztek által vissza vettetének az Bornak Tulajdonosa felül, hogy az visszavetett rossz Bor helett jó és alkalmas Bort egész Bétsig Költségén felállóttni köteles lészen még azon visszavettett rossz Borának tett Bétsig felküldésére és vissza hoztatására tett költségek vissza fizetésében meg fog marasztalni". 23./

Ezzel és hasonló rendeletekkel a beszolgáltatást is annyira megnehezítették, hogy többen nem teljesítették a megszabott idő előtt ennek végrehajtását. Ily körülmények között természetesen a vármegye sem tudta teljesíteni kötelezettségét. Mivel pedig Ricce generális állandóan sürgette az adók befizetését a város, illetőleg a vármegye vezetői erre gondoltak, hogy Jenő alkirálynál fogask fizetési halasztást kérni. 24./ A vármegye sem rendelkezett elegendő pénzzel, mivel az adó befizetése egyre sürgetőbbé vált csak kölcsönvétel útján tud eleget tenni a város a francia követeléseknek. 29./ A háború minden szenvedése: nélkülözés, nyomor.

Végre októberben megkezdődtek a béketárgyalások, amiről a nép is tudomást szerzett s így az elmaradt adóit nem akarta befizetni. Hogy a vármegye a szükséges pénzt előteremthesse alkalmazta az oly sokszor fenygetésként említett franciá Executiót, vagyis az ingó és ha ez nem elég az ingatlan javaiknak franciá katonák által való lefoglalását. 25./ Az október 14-i bécsi békeszerződés értelmében a franciá katonaság november 18-án elhagyja a várost, illetőleg a vármegye területét is.

Szombathely városa azonban még most sem szabadul a franciá sarc-tól: a vármegyétől állandóan a leírások az elmaradt sarc megfizetése tárgyában. A város 1810 május 21-én kéri és az újólág kívánt subsidionális praestatiótul egy szersmint a Contributio fizetésétől 26./ felmentést, mert a város lakósága anyagilag teljesen kimerült a ha fizetésre még ezután is kötelezik őket házaikat is be kell adni, hogy ebbéli kötelezettségeiknek eleget tehessenek. 27./ A franciá követelések kielégítése 200.000 forint kiadást jelentett a város polgárságának. A megszállt városok közt legnagyobb kárt szenvedett Győr város polgársága: 965.559 forinttal újult hozzá a költségekhez és a súlyos terhek 3.255 győri polgárt teljesen tönkretettek. A győri püspökség 60.000. a győri káptalan 24./ Balogh Gyula I.M. 107 oldal.

25./ Vármegyei Levéltár. Fasc. 132. No 10. Közölve a Függetlenségben. 13 sz.

26./ Városi Levéltár. Prothocollum 1809. október havi gyűlés.

27./ A sok rendelkezés miatt nagy gondot okozott a rendeletek helyes értelmezése is. A napról-napra megjelenő rendeletek eredményeképpen pl. a

100.000 forintit fizetett hadiadóba. A város összes költségeit mintegy 3 millió foritra becsülték. 28./ Az adózás egyetlen neme, amivel Szombathely nem fizetett a posztó beszolgáltatás, annak ellenére, hogy ez a követelések közt előkelő szerepet játszott. Vasvár például a 310 q buzán másfél száz köből zabon és 40 szekér szénán kívül még "67 réf kaprutnak való posztót, 57 réf kék posztót, 10 réf skarlát, 5 réf fehér posztót, 7 réf bellés vászonyt, és 5 réf fehérítettlen vászonyt." szolgáltatott ki a franciáknak. 29./ A háború minden szenvedése: nélkülözés, nyomor, kizsákmányolás a megszálló ellenséges latonaság anyagi és erkölcsi terrorja elérte Szombathely városát. A zsákmányolás mindenütt szabad volt a megszállt részeken, melyet a Győrnél megvívandó győzelmes ütközet reményében védtelenül hagytak, s így önként hullatták hadtápterületnek az ellenséges katonaság öléebe.

27./ körmendiek szemében is oly zavaros volt az adók beszédésének kérdése, hogy fölvilágosítás céljából a következő kérést intézték a város előljáróságához: "Érdemes Tanács Kedves Barátink S jó Akaró Szomszédunk:

Minekutána a Frantzia sartz kifizetése végett a subsidiumnak ejectatiojára feltaláltatott Tassio rész szerint pedig a T.N. Vármegye által kidolgoztatott Clavis vétettétvén föl, ugyan azon Sartzot városi lakóssaink az általok tétetett Bevallás szerént több ízben fizetni kénytelenítettvén a város is in Concréto egynéhány ezer forintból álló Sartzot fizetett volna, azonban mind mind ezeken kívül is ugyan lakóssainkon Frantzia sartz név alatt a T.N. Vármegye még többet pretendálna: ezen ránk nézve meg nem fogható zürzavaros Exactionak Nagyságtok Kebelében levő módjáról és rend-

ről kívánván Magunknak Tudományt venni: méltóztessanak Nagyságtok bennünket ezekről szomszédoságos szeretetből a teendő Válasszokban tudosítani, hogy ott is Jassio szerént-e vagy Clavis szerént fizették, avagy még fizetni tartoznak a lakósok az említett sartzot, és pedig hány simplában, dupplában, avagy Triplában: ugy szintén Communitas részéről egyszer, vagy többször is fizetvén már a reá kivetett sartzot követel-e még valamit a T.N. Vármegye. Melyről teendő szives Válasszokban adandó alkalmatossággal viszontagolni el ne mulatván Szives jó akarattyokba ajánlottak maradunk Nagyságtoknak jóakaró Baráttja és Szomszédjai:

N.N. Város Ord Birája és az egész Magistratus. "Szombathelyi Városi Levéltár. Fasc. 133. N° 8.

28./ Sefcsik Ferenc cikke a Dunántuli Hírlap 12. évfolyamába, 35. sz. árn.

29./ T. Fehér Mátyás I.M. 191. oldal.

Csak kevés helyen szorította vissza a katonák a garázdálkodásait a számítót
tett 1232 3/4 akó Bor adók a kiskudott Bor ára is a és bőséges élelmezés-
francia tisztek mérséklete, kik kényelmes elhelyezkedésükkel megeléged-
sükkel sen volna sőt még mindvégig evizett oblatortórália sem ada-
ván, katonák tulkapásait igyekeztek meggátolni, hogy ezáltal tekinté-
lyüket s az említett jó ellátásnak állandóságát biztosítsák. Madarász Jé-
zsef pápai kath. lelkész írja a házában elszállásolt tisztekről: "Reg-
gelire csupán kávé nem kielégítő volt, hanem az izlések különfélesége
szerint ezt mindenkor írók vaj, lágy tojás, vajrénye, bor, pecsenye elő-
zi meg, az ebédet nagyszerű uri lakomának nevezhetném, sőt még vacsorá is
szorosan megkívánták a kávé. E közben a számos ór sajtár számra hordta
pincéből a bort és még benn a falakra raggatott gyertyák fényénél ke-
délyesen mulattak, addig künn a ház előtt esti zene hangzott." 30./ Ke-
serű humorral meg is jegyzi Madarász: "Bizonyára örömet megitták vol-
ne Moszkvában." 31./ Szombathely nagyarányu anyagi kiélése, mint az előb-
biek során látjuk, már korábban megkezdődött mind a császári, mind az
ellenséges hadak által, minthogy Szombathely állandó állomáshelye volt
a megszálló francia csapatoknak. A hasonló sorsu Kőszeg és Sopron váro-
sában csak átvonuló csapatok tartózkodtak a hivatalos megszállás idejé-
ig. 32./ Szombathely anyagi erejének kihasználása természetesen vissza-
tükröződik a város pénzügyi viszonyain. Minden érvet felsorakoztatnak,
hogy a vármegyét az ujjonnan kivetett adók elengedésére bírják, hisz még
azoknak a javaknak az értékét sem térítették meg, amelyeknek kifizetését
a vármegye megígérte. "Sérelmeinket a t. Permanens Deputatio bölcsen ál-
tal látván a mult 1809^{dik} esztendőben esett fegyvet Szűnés alatt 2^a Au-
gusti ide érkezett 28 Suám alatt lévő Frantzi-a Dragonyos Lovas Regiment-
béli 42 Fő Tisztek és azok szolgáltnak tartások végett minthogy azokat
ekiknél bé quartélyozva voltak a quartély Tartók sajátjokból legjobb bo-
rukkal több nembéli és több tál jól készült ételekkel egy szóval minden-
nyel providesálni kellett ezért Főbb Tisztekért naponként 5 forintokat
a Szolgáikért 30 krajcárokat resolválni és ezen Resolutioját improtocol-
láltatni is kegyesen Méltóztatott ugyan, hanem mindezen által még eddig
30./Madarász J. feljegyzései. Győri Közlöny. 1861. 93. sz. 370 oldal.
31./Madarász J. feljegyzései. Győri Közlöny, 1861. 91. sz. 363. "

a megígért bonificatio teljességgel ell maradtak és még az előbb emlitett 1232 3/4 akó Bor adók a kialkudott Bor ára is a leg többnek megfizetve sem volna sőt még mindnyájának avigett oblgatorialis sem adezonban nem korlátozódtak a megszállás területén, hanem országos viszonytolt, hanem csak quietentia." 33./ Azonban hűába könyörög a város a várlathen is jelenkeznek, megoldanak sürgősségével komoly gondot okozva a megye hajthatatlan marad s "Mithogy a személlyes Terhek akki oly terhes kormányköröknek. 1./ József nádor a bajok orvoslására több tervezetet készített, melyeknek alapja Magyarország nagyobb mértékben való részvétele a Birodalom ügyeinek intézésében. 2./ A bécsi kormány nem tett a dupla subsidium és dupla contributiot úgy mint mindeneket különös obje-gazdasági-válság leküzdése érdekében semmit, aminek következtében a rend-tumtól fizették, ezek eránt nem könnyebbá tethetnek." 34./

A városi pénztár teljesen kimerült, az elszegényedett lakosság kezdték, hogy a kormány nem is szándékozik orvosolni a bajokat. Már ek-kizsákmányolásáról értesülve, csak a sajnálkozás hangján számolhatunk kor aggódhattak a lakosság erősebb részéték az ország gazdasági válságá-be a város akkori állapotáról. Sokáig nyögte a város a francia uralom terhét, ami anyagi erejétől teljesen megfosztotta, a polgárok köré-ben az elégedetlenség hangját erősítette és képtelenné tette a várost ken túlsúlyosnak vissza Szombathely megszállás utáni életében. egy ideig a további fejlődésre.

32/. Lásd vármegyei Monographiák. Chernel Kálmán: " Mielatt az hadviselő felek fokozott erőfeszítéssel készülődtek a közelgő wegrami ütközetre, Kőszeg megkímélve maradt minden nagyobb átvonulástól s csak kisebb csape-tok érintették időközben határát." Junius 31-én találkozik a városi őrség először francia katonákkal. Julius 1-én 20 francia katona érkezik, kik rövid ott tartozkodás után távoznak. Julius 14-én a franciák megzsarolják a várost, majd augusztus 3-tól október 22-ig 550 főből álló fran-cia had tartja megszállva.

33./ Városi Levéltár. Fasc. 132. N° 10.

34./ Városi Levéltár. Fasc. 132. N° 10. A vármegye válasza.

Mindjárt a háboru első szakaszában, Julius 19-én, hozták a franciák be-tegeiket a Dománicánusok rendházába. Ezzel kapcsolatban a városi közgyűlési

1./ József Nádor Eszméi Magyarország és Ausztria Megszabadításáról 1810-ben.

2./ Wertheimer Ede. Bud. Szemle 1881. 26.köt. 102 oldal.

jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: " Száz Szekereken 50 Száz

A megszállás következményei.

A háborus idők teljesen kimerítették az ország anyagi erejét. A bajok azonban nem korlátozódtak a megszállt területre, hanem országos viszonylatban is jelentkeztek, megoldásuk sürgősségével komoly gondot okozva a kormányköröknek. 1./ József nádor a bajok orvoslására több tervet készített, melyeknek alapja Magyarország nagyobb mértékben való részvétele a birodalom ügyeinek intézésében. 2./ A bécsi kormány nem tett a gazdasági-válság leküzdése érdekében semmit, aminek következtében a rendeknél egyre súlyosabb panaszok hallatszottak s az eseményekből úgy következtek, hogy a kormány nem is szándékozik orvosolni a bajokat. Már ekkor aggódhattak a lelkiismeretesebb vezetők az ország gazdasági jövőjéért, s a jelenlegi viszonyoknak feltétlen orvoslását sürgették, ami majd Széchenyinnél jelentkezik teljes kifejlődésében. Ezek a súlyos bajok élénken tükröződnek vissza Szombathely megszállás utáni életében.

Ha a francia katonáknak a városban való tartózkodásának következményeit vizsgáljuk, óvatosan kell eljárunk, mert a talajt mind erkölcsi, mind gazdasági téren előkészítették az előző évek háborus viszonyai. A már két évtizede vajudó háborus válságnak minden káros következménye megnyilvánult a város életében, s káros kihatásukban az 1809-i évben csúcsosodnak ki. Ezáltal a száztáznapos megszállás nemcsak eseményileg jelenti egy már korábban meginduló folyamatnak szerencsétlen befejezését, hanem gazdasági, erkölcsi, társadalmi téren egyaránt, s az életnek minden terén súlyos következményeivel kell számot vetnünk.

A megszállás előtt mindkét fél katonái között nagy számmal szedték áldozataikat a franciák által behozott és terjesztett betegségek.

Mindjárt a háboru első szakaszában, július 19-én, hozzák a franciák betegeiket a Dománicánusok rendházába. Ezzel kapcsolatban a város közgyűlési

1./ József Nádor Eszméi Magyarország és Ausztria Regenerálásáról 1810-ben.

2./ Wertheimer Ede. Bud. Szemle 1881. 26.köt. 102 oldal.

4./ P. Dr. Szalay János i.m. 182 oldal.

jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: " Száz Szekereken öt Száz
hátsz Személyekből álló különféle Characterbéli s nagyon megsebesített
franciák hozattattak a Tisztelendő PP. Dominicánusok Sz. Mártonyi Klas-
tromjokban, és ottan akik életre valók voltak curáltattak. 3./ A vá-
ros ezzel kepcsolatossan átalakítást is végzett a rendházon, illetve en-
nek költségeihez háromezer darab téglával hozzájárult. X./ A ragályos
betegség több helyen nagy számmal szedte áldozatait a polgári lakosság
körében. Bár a polgárság egészségi állapota is erősen megromlott, a
sors ettől a csapástól megkímélte Szombathely városát, mert még a bete-
gek ápolását végző szerzetesek között sem fordult elő halálos végű meg-
betegedés. 4./ Sokkal nagyobb méretű volt ennél a lelki betegség: az
erkölcsi lehanyatlás.

A város vezetősége nagy súlyt fektetett az erkölcsi élet szilárd-
ságának megóvására. Szigorú rendeletekkel igyekeztek gátat vetni az if-
juság kilengéseinek: tilos volt a mulatozás, nyilvános helyeken való
tartózkodás. Akiknél deákok voltak elszállásolva, kötelezve voltak er-
kölcsi életük felett őrködni. Rendeletileg tiltották az ifjúságot az
utcán való tartózkodástól. A háborus idők természetesen meglazították
ezeket a kötelékeket, ezért szükség volt a rendeletek szigorú ellenőr-
zésére, aminek lehetősége a háboruk folyamán minimumra szállott. Az er-
kölcsi megtévelyedés vádja elsősorban a nőket illeti kik hamarosan ösz-
szebarátkoztak a városban tartózkodó katonákkal. Kresznerics Ferenc a
franciák kivonulása után írt verseiben pellengére is állítja őket me-
gatartásukért. A bajuk a fiatalság széles rétegeiben is jelentkeztek.
Az egyházmegye püspöke, Perlaky Somogy Lipót, a királyhoz fordul, hogy
az ifjúság nevelésében esett hiányokat sürgősen pótolhassák.

A város fejlődése tekintetében azoknak az intézkedéseknek végre-
hajtására, amelyek már a francia háboruk előtt megkezdődtek s amelyek

3./ Prot. Civ. Seb. 18608-1810. 405 oldal.

Iványi Grünwald Béla i.m.

4./ P. Dr. Szalay János i.m. 182 oldal.

a város külső képének javítását célozták, most természetesen anyagiak hiányában nem volt lehetőség, pedig a rongálások a megszállás alatt szaporodtak s most már csak az utak javítására szorítkoztak, minthogy a franciák által lakott épületek erősen megrongálódtak. A részükre átalakított házak helyreigazítása is nagy munkát vett volna igénybe. A város vezetőssége a lakossággal karöltve igyekezett a legsürgősebb munkákat elvégezni, amiben buzgón serénykedtek a franciskánusok is. Szombathely külső képe a század elején nem volt arányban a város gazdasági és politikai szerepével. Az utak ill. utcák kezelését a város nem tekintette kötelességének s a magánosokra bízta azoknak rendbentartását. Így történt, hogy egyesek valósággal kisajították a házuk előtti utszakaszt és saját részükre felhasználták azt, ami nemcsak a gyalog, hanem a szekérrel való közlekedést is megakadályozta. A vármegye még a 800-as évek elején tervbe vette az utak rendezését s igyekezett a városokat hasonló intézkedésre bírni. Szombathelyt felmentette az utak javításához mind anyagiakkal mind munkaerővel való hozzájárulástól, azzal a feltétellel, hogy köteles utcáit rendbe hozatni. 5./ Így lassan a város is hozzálátott az rendezési munkálatokhoz: kötelezve a polgárokat, hogy a házuk előtti utszakaszt tisztán tartsák, mert ellenkező esetben az illetők költségén kénytelen azt végrehajtani. 6./ A következő évben elrendelik, hogy az utakra fák és deszkákat lerakni tilos. 7./ A javítási munkálatok hamarosan megkezdődtek, de mivel nem voltak központilag irányítva, sok fövenyet hordtak, ami az esőzések után még inkább lehetetlenné tette a közlekedést, úgyhogy 1806-ban a sár összehordását parancsolja meg a város. Az 1807 február edigi havi gyűlésen a piac környékének és a fontosabb utcáknak rendbehozását és csatornázását határozzák el. Egyben hogy ezek épségét is biztosítsák kötelezik a polgárokat, házaik előtt karfák felállítására. Ugyanebben az évben a város nagyobb mennyiségű követ vágatott és megkezdtek az utcák kikövezését, sőt Bécsből szakembereket is kérnek. Mindezen munkálatok megakadtak azonban 1809-ben és folytatásuk lehetőségére is kevés volt a remény. A város a vármegyéhez fordul segítségért, kérését azonban elutasítják. Már ez által is, hogy formailag elmaradt a város, nagy kárt

szenvedett, de még inkább megértjük fejlődésének megállapodását, ill. annak oly kései megindulását, ha a megszállás gazdasági következményeit vizsgáljuk.

Az események tárgyalása során láttuk, hogy a város fizetőképességének növelése érdekében felhasználta a lakosság anyagi erejét, kilátásba helyezve ennek rövid időn belül való visszafizetését. A franciák kivonulásával a kiszarolt és anyagi javaitól megfosztott polgárság támogatása égető szükségessé vált, de a magánosok napról-napra hiába fordulnak a városi tanácshoz, kérésük teljesítését megtagadják, hisz a város sem kapott segílyt, aminek kiutalása elsőrendű feladata lett volna a kormányköröknek. Így történt, hogy a polgárság kiszákmányoltatottságában és nyomoruságában egyedül maradt, támogatást nem élvezett s pusztá léte fenntartásának lehetősége napról-napra növekedő drágaság és az élelmiszerekkel való visszaélések következtében kétségessé vált. S mikor mindenki epedve várta az országosan megszervezett segítségnyújtást, akkor jött a devalváció, aminek kihatásáról a fentiek előrebocsájtása után felesleges is beszélnünk. Mind a város mind a vármegye kebelében megnyilvánuló óriási pénzszükséglet következménye volt azután, hogy kénytelen volt a város polgáraitól oly szomorú körülmények között is, az adókat követelni, aminek méltánytalansága azonnal kitűnik, ha leszögezzük, hogy a város, a maga részéről, az elszegényedett polgárok jogos kérelmét sem tudta teljesíteni, kik pedig kiadásaiuknak csak egy részét kívánják, mivel az összes kiadások visszafizetésére "soha több reménységünk nem is lehetne." Segítséget a város nem tudott nyújtani, külső segítséget pedig a zilált gazdasági viszonyok miatt nem remélhettek, s így a legsúlyosabb napokat is önerejükre támaszkodva élték át, ami a város belső életét lanyhává, a közállapotokkal mitsem törődővé tette, minthogy mindannyiuk erejét igénybevette a mindennapi kenyér előteremtésének gondja s mindenütt csak mellőzést és elutasítást tapasztaltak. Az első komolyabb társadalmi megmozdulás 1813-ban történik, mikor is a város tanácsa gyűjtést rendez a hajléktalanok és nincstelenek felsegélyezésére. A város társadalmában két szempontból is eltolódás következett be. A jobbágyság és kezdő

iparosság anyagi erejét ugyanis teljesen igénybevétték a megszállás évei, amiből ugyan a vagyonosabb osztály is részt vállalt, de ezek között akadtak kik szerencsés életkörülményeik, összeköttetések, mások ravasz üzleti fogásaik révén, részben megmenekültek a teljes kizsákmányoltatástól, ami az alsóbb osztályban fokozott visszatetszést szült, s növelte a vagyonosabb osztály iránt érzett gyűlöletet. Mindenkinnek pénzre lett volna szüksége s ebben a pénzhiányban érdekes jelenség, hogy vásárlással csak a városban lakó németek körében találkozunk, míg a város polgárságát állandóan pénzköveteléssel sanyargatják.

A város belső élete ezek következtében teljesen megbénult, minden anyagi erejét ~~felkötötte~~ felélte a birodalom érdekében hozott áldozatok következtében előállt válságos anyagi helyzetének megjavítása törekvése. Természetesen a város fejlesztésével kapcsolatos kiadások előteremtéséhez nem volt lehetőség s mivel az újjáépüléshez semmi segítséget sem kapott, évek hosszú során át küzdött, szenvedett, harcolt Szombathely városa, hogy lassan megindulhasson azon a dicsőséges úton, melyre a tradíciók teremtetőereje állította, melyen való haladás eredménye a mai város, mit nyugati helyzetéből reá háramló kötelezettségének hű teljesítése méltán avatott "Nyugat Királynőjévé".

5./ Prot Priv. Seb. 1803-5. 1804. január 2-1 gyűlés. jegyzőkönyvében.

6./ U.o.

7./ Prot Priv. Seb. 1805-6. 1805 márciusi gyűlés jegyzőkönyvében.

FORRÁSOK.

- Békeesség-Kötés Az Auszriai Tsászár, Magyar és Tseh Országi Király Ő Felsége És A Francia Tsászár. Oleszországi Király A' Rénusi Szövetségnek Ol-
talmazója Ő Felsége Között, Melly Bétsben Octóber 14-én készült meg, és
mind a két részről Octob. 17-én, és helybehagyatott s' Oct. 20-án felvál-
tatott 1809. Magyarul és Francziául. Pesten 1809. Bp. 1942.
- Dr. Gréfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. Szom-
bathely 1887.
- Házai és külföldi tudósítások. 1809. Bp. 1929.
- Gömörö Gyula: Az 1809. évi magyar nemesi felkelés. Had-
Kresznerics Ferenc naplója és utijegyzetei. Pázmány Péter Tud. Egyet.
Könyvtár Kézirattára. G. 160. Hadtörténelmi Apróságok. Hadtört. Közl. I. évf.
- Kresznerics Ferenc: Analecta Philologica. Tud. Ak. M. Nyelvtk.
- Hörváth Mihály: Rövid Summája Az Viselt Dolgoknak Mellyek Az Felséges Napoleon Cászár és
Királynak Parantsoletjára Az Párizsi Tanátsal Aprilinak 15-ik napján 1809.
tartott Gyűlésében Ausztriának eddig való gondolkozási módjára nézve,
az Külső Országok dolgaira ügyelő Minszter Frantzia Birodalombéli Gróf
Champagny által kötődtek Bétsben 1809 esztendőben.
- Dr. Kapossy László: Szombathelyi Városi Levéltár. Közgyűlési-jegyzőkönyvek.
Vas Vármegye Levéltára. Közgyűlési-jegyzőkönyvek.
- Szombathelyi Szent-Ferenc Rendiek Levéltára.
- Leval András: Vas Vármegye Levéltára. Közgyűlési-jegyzőkönyvek.
- Dr. Márki Sándor: Maderász József: R. Kiss István: Szavári Armin: Seifcsik Ferenc:
- La Révolution Française. Napoleon Ier Et
La Hongrie. Bp. 1821.
- Kresznerics Ferenc Levéltára. Bp. 1914.
- Feljegyzései a Francia háborúk idejéről.
Gyűjtemény 1861.
- Az Utolsó Nemesi Felkelés. Bp. 1909.
- I. Napoleon kiáltványa a magyarokhoz.
Bp. 1878.
- Szombathelyi Szent-Ferenc Rendiek Levéltára. Szombathely 1894.
- A Szombathelyi Szent-Ferenc Rendiek Levéltára. Szombathely 1894.

- Szávai Gyula:
Balázsovits Odorik:
Szilassy János:
- Balogh Gyula:
Wertheimer Ede:
- Chernel Kálmán:
Wertheimer Ede:
- Fehér Mxátyás:
Zilahy-Kiss Béla és Seress László:
- Dr. Gréfin Gyula:
- Gömöry Gusztáv:
- Hóman-Szekfü:
- Hóránszky Lajos:
- Horváth Mihály:
- Iványi-Grünwald Béla:
- József-Nádor. Hadtört.
Közlöny VII. évf.
- Dr. Kapossy Lucián:
- P. Kiss Elemér:
- Dr. Kuncz Adolf:
- Leval André:
- Dr. Márki Sándor:
- Madarász József:
- R. Kiss István:
- Sasvári Ármin:
- Sefcsik Ferenc:
- P. Dr. Szalay János:
- Győr. Győr 1896.
- Breviſs Historia Conventus S. Francisci
Seraphici Reformatae Provinciae S. Mariae
Hungariae ex Authenticis. Pozsony 1896.
Az 1809- évi insurecctió és francia meg-
szállás Vas megyében. Szombathely 1885.
első évfolyamában. Kiadott források
- Kőszeg sz. kir. város jelene és multja.
Szombathely 1887.
- I. Napoleon viasznya Magyarországhoz.
A Hétszázados vasvári Szent Domonkos-Rendi
Kolostor története Bp. 1942.
- A szombathelyi egyházmegye története. Szom-
bathely 1929.
- Az 1809. évi magyar nemesi felkelés. Had-
tört. Közl. II. évf.
- Hadtörténelmi Apróságok. Hadtört. Közl.
I. évf.
- Magyar Történet. Bp. 1936. V.k.
- Bacsányi János és kora. Bp. 1907.
- Magyarország Történelme: Bp. 1873. 8.k.
- "Bevezetés" gr. Széchenyi István Hitelének
Fontes kiadásában. Bp. 1930.
- Fegyverbe szólítja a magyar nemesi fölke-
lést 1809. ápr. 27-én.
- Pápa Város Egyetemes Leírása. Pápa 1905.
- A Szombathelyi Ferences Zárda Története.
Kézirat a szombathelyi Szent Ferenc-Rend
Levéltárában. Megjelent az "Ifjuság" 1930.
karácsonyi mellékletében.
- Szombathely-Savaria-Rend. Tanácsu Város
Monographiája. Szombathely 1894.
- La Revolution Francaise. Napoleon Ier Et
La Hongrie. Bp. 1921.
- Kresznerics Ferenc leveleskönyve. Bp. 1914.
- Feljegyzései a francia háboruk idejéből.
Győri Közlöny 1861.
- Az Utolsó Nemesi Felkelés. Bp. 1909.
- I. Napoleon kiáltványa a magyarokhoz.
Bp. 1878.
- Szomorú képek a győri francia hadisarc i-
dejéből. Dunántúli Hírlap 1904.
- A Szombathelyi Szent Domonkos-Rendiek Lel-
kipásztori Működése. 1638-1938. Szombathely
1938.

Szávai Gyula:

Győr. Győr 1896.

Szilesy János:

Tartalomjegyzék

Kresznerics Ferenc emlékezete. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. I.k.

Wertheimer Ede:

Ausztria és Magyarország a XIX. sz. első évtizedében. Kiadatlan források alapján. Bp. 1892. II. k.

Wertheimer Ede:

I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Bud. Szemle 1883.

Zilahy-Kiss Béla és Seress László:

Bonaparte Napoleon. Bp.

Tartalomjegyzék.

- I. A két császár és Magyarország.
- II. A város katonai megszállása.
- III. A lakosság megatartása a francia katonákkal szemben.
- IV. Élelmezési nehézségek.
- V. A francia katonák elszállásolása és élelmezése.
- VI. Pénzügyi terhek.
- VII. A megszállás következményei a város életében.
- VIII. Forrásmunkák.
- IX. Irodalom.

